

Kršenje ljudskih prava - ARBiH , HVO, VRS

Izveštaj broj E/CN.4/1994/47 od 17. 11. 1993. godine

Ovaj izveštaj se odnosi na situaciju u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Saveznoj Republici Jugoslaviji, s posebnim osvrtom na arbitrarna smaknuća i etničko čišćenje, arbitrarno hapšenje, državljanstvo, protjerivanja, uništavanje imovine, situaciju sa medijima itd.

SADRŽAJ

Uvod (paragrafi 1 – 9)	217
I. BOSNA I HERCEGOVINA (paragrafi 10 – 98).....	218
A. Uvodne napomene (paragrafi 9 – 11).....	218
B. Etničko čišćenje (paragrafi 12 – 19).....	218
C. Silovanje (paragrafi 20 – 28).....	219
D. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici Armije RBiH (paragrafi 29 – 46).....	221
Masovna pogubljenja (paragrafi 29 – 33).....	221
Neselektivna hapšenja i zatvaranja i kršenja prava zatvorenika (paragrafi 34 – 41).....	221
Ograničenje slobode kretanja (paragrafi 42 – 44)	223
Vojni napadi na civile (paragraf 45)	223
Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava (paragraf 46).....	223
E. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici HVO-a (paragrafi 47 – 69).....	223
Masovna pogubljenja (paragrafi 47 – 50).....	223
Masovne deportacije i kršenja ljudskih prava administrativnim mjerama u zapadnoj Hercegovini (paragrafi 51 – 56).....	224
Neselektivna hapšenja i kršenja prava zatvorenika (paragrafi 57 – 64).....	225
Vojni napadi na civile (paragrafi 65 – 67)	226
Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava (paragrafi 68 – 69).....	227
F. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici bosanskih Srba (paragrafi 70 – 98).....	227
Protjerivanja i ograničenje slobode kretanja (paragrafi 71 – 76)	227
Masovna pogubljenja, “nestanci”, i drugi vidovi nasilja nad ljudima (paragrafi 77 – 82)	228
Neselektivna hapšenja, zatvaranja i zlostavljanja zatvorenika (paragrafi 83 – 86).....	228
Kršenja ljudskih prava administrativnim mjerama (paragrafi 87 – 91).....	230
Vojni napadi na civile (paragrafi 92 – 96)	230
Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava (paragrafi 97 – 98).....	231
II. HRVATSKA (paragrafi 99 – 164)	231
A. Uvodne napomene (paragraf 99).....	231
B. Neselektivna pogubljenja i ‘etničko čišćenje’ od strane hrvatskih oružanih snaga u Medačkom džepu i drugim područjima (paragrafi 100 – 107)	232

C. Ostala kršenja prava na život (paragraf 108).....	233
D. Neselektivna hapšenja i pravo na pravedno suđenje (paragrafi 109 - 114).....	233
E. Državljanstvo (paragrafi 115 - 123).....	234
F. Nezakonite deložacije (paragrafi 124 - 130).....	236
G. Uništavanje imovine (paragrafi 131 - 132).....	238
H. Stanje u medijima (paragrafi 133 - 135).....	238
I. Situacija sa muslimanskom manjinom i izbjeglicama (paragrafi 136 - 143).....	239
J. Situacija u područjima pod zaštitom Ujedinjenih nacija (paragrafi 144 - 146).....	240
Južni sektor UNPA (paragrafi 147 - 149).....	241
Sjeverni sektor UNPA (paragrafi 150 - 152).....	241
Zapadni sektor UNPA (paragrafi 153 - 156).....	242
Istočni sektor UNPA (paragrafi 157 - 160).....	242
K. Granatiranje civilnih područja od strane zaraćenih snaga (paragrafi 161 - 164).....	243
III. SAVEZNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA (paragrafi 165 - 226).....	244
A. Uvod (paragraf 165).....	244
B. Srbija (paragrafi 166 - 187).....	244
Lična sigurnost (paragrafi 166 - 171).....	244
Sloboda okupljanja i udruživanja (paragrafi 172 - 175).....	245
Sloboda izražavanja i medija (paragrafi 176 - 181).....	246
Diskriminacija i državljanstvo (paragrafi 181 - 183).....	247
Situacija sa izbjeglicama (paragrafi 184 - 187).....	248
C. Situacija na Kosovu (paragrafi 188 - 205).....	249
Maltretiranje i zlostavljanje (paragrafi 189 - 194).....	249
Istjerivanje iz kuća (paragraf 195).....	250
Upotreba jezika (paragrafi 196 - 199).....	250
Obrazovanje (paragrafi 200 - 205).....	251
D. Sandžak (paragrafi 206 - 212).....	253
Odvođenja (paragrafi 208 - 212).....	253
E. Vojvodina (paragrafi 213 - 215).....	254
F. Crna Gora (paragrafi 216 - 226).....	254
Humanitarna situacija (paragrafi 222 - 226).....	255
IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA (paragrafi 227 - 244).....	257
Bosna i Hercegovina (paragrafi 227 - 230).....	257
Hrvatska (paragrafi 231 - 236).....	257
Savezna Republika Jugoslavija (paragrafi 237 - 244).....	258

UVOD

1. Na četrdeset devetoj sjednici od 23. februara 1993. godine, Komisija za ljudska prava je usvojila Rezoluciju 1993/7, u kojoj je proširila mandat specijalnog izvjestitelja za jednu godinu, pri tom zahtijevajući da on nastavi podnositi periodične izvještaje o implementaciji ove rezolucije i ostalih relevantnih rezolucija komisije koje se tiču bivše Jugoslavije.

2. Također, u Rezoluciji 1993/7, Komisija zahtijeva od generalnog sekretara, inter alia, da surađuje sa specijalnim izvjestiteljem u njegovom mandatu tako što će pomoći pri izboru osoblja na području bivše Jugoslavije koje bi bilo zaduženo za izvještavanje o stanju ili kršenju ljudskih prava u području njihovog djelovanja.

3. Specijalni izvjestitelj je zahtijevao od vlada Savezne Republike Jugoslavije, Hrvatske i Makedonije saglasnost za uspostavljanje područnih ureda u svakoj od zemalja. Pozitivni odgovori stigli su iz Hrvatske i Makedonije. Na žalost, Savezna Republika Jugoslavija je odbila zahtjev. U martu 1993. godine oformljen je područni ured u Zagrebu s nadom da bi se ured u Skoplju mogao oformiti do kraja 1993. godine. Kada lokalni uslovi budu dozvoljavali u planu je otvaranje područnog ureda u Bosni i Hercegovini. U Uredu u Zagrebu, koji pokriva područje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, trenutno radi pet profesionalnih službenika i jedan sekretar/prevoditelj. Najveći dio troškova otvaranja područnih odjela je pokriven dobrovoljnim priložima i Specijalni izvjestitelj izražava svoju zahvalnost donatorima.

4. Zbog nepostojanja područnog ureda u Saveznoj Republici Jugoslaviji, Specijalni izvjestitelj je u prikupljanju činjenica sa tog područja u periodu od 13. do 26. oktobra 1993. godine angažirao dva službenika Centra za ljudska prava u skladu s izraženom spremnošću Vlade da surađuje sa Misijom.

5. Nakon produženja mandata, posjete članova osoblja i vlastite misije u Zagreb i Sarajevo u augustu 1993. godine, specijalni izvjestitelj je podnio četiri periodična izvještaja (E/CN.4/1994/3 5. maja 1993. godine, E/CN.4/1994/4 19. maja 1993. godine, E/CN.4/6 26. augusta 1993. godine i E/CN.4/1994/8 6. septembra 1993. godine). Prva dva izvještaja se odnose na specifične situacije "etničkog čišćenja" i drugih kršenja osnovnih ljudskih prava u istočnoj i centralnoj Bosni. Ostali izvještaji izražavaju zabrinutost specijalnog izvjestitelja u vezi sa stanjem ljudskih prava u Sarajevu i Mostaru.

6. U više navrata, prateći istrage službenika u područnim uredima, Specijalni izvjestitelj je skrenuo pažnju vlastima u državama bivše Jugoslavije na slučajeve kršenja ljudskih prava. Zahtijevao je da se bez odlaganja svaki pojedinačni slučaj istraži i riješi.

7. U svrhu prikupljanja relevantnih informacija, specijalni izvjestitelj je također nastavio saradnju sa drugim agencijama i tijelima koja se bave zaštitom ljudskih prava i humanitarnim poslovima na području bivše Jugoslavije, kao što je Ured visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR), Međunarodni komitet Crvenog križa (MKCK) kao i tim eksperata uspostavljen u skladu sa rezolucijom Vijeća sigurnosti 780 (1992).

8. Ovaj izvještaj predstavlja sveobuhvatnu procjenu stanja ljudskih prava u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Skreće pažnju na sveprisutno kršenje osnovnih ljudskih prava stanovnika ovih država.

9. Specijalni izvjestitelj izražava svoju zahvalnost raznim tijelima koja su mu pomogla pri izvršenju njegovog mandata, uključujući zaštitne snage Ujedinjenih nacija, Ured visokog predstavnika Ujedinjenih nacija za izbjeglice, Međunarodni komitet Crvenog križa, Promatračku misiju Europske zajednice, Misije konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi, i druge vladine i nevladine organizacije.

I. BOSNA I HERCEGOVINA

A. Uvodne napomene

10. Specijalni izvjestitelj je zabrinut nastavkom "etničkog čišćenja" u svim svojim oblicima. Također, poseban akcenat stavlja na masovne progone ljudi, vojne napade na civile, zlostavljanje žena i napade na "sigurnosne zone". Napadi na konvoje humanitarne pomoći, kao i pokušaji napada, takođe predstavljaju razlog za ozbiljnu zabrinutost. Direktni napadi na konvoje rezultirali su smrću humanitarnih radnika, kao i privremenom obustavljanju pomoći. U vrijeme pisanja ovog izvješataja svi konvoji su obustavljeni.

11. Ova kršenja ljudskih prava su tema ovog dijela, koja je bazirana na informacijama prikupljenim iz različitih pouzdanih izvora, kao i neposrednim istragama koje je proveo područni tim Specijalnog izvjestitelja u istočnoj Bosni, zapadnoj Hercegovini i u centralnoj Bosni, te u Sarajevu gdje je istragu proveo Specijalni izvjestitelj zajedno s područnim timom. Bosanski Srbi jos nisu dozvolili istragu o stanju ljudskih prava na teritorijama pod njihovom kontrolom.

B. Etničko čišćenje

12. Dinamično uništavanje pokrenuto "etničkim čišćenjem" zahvatilo je skoro cijelo područje Bosne i Hercegovine²⁰. Većina stanovništva je naoružana i podijeljena. Rat je iscrpio zalihe hrane i drveta, a zalihe vode, energenata i lijekova su također ograničene. Početak druge zime u ovim uslovima ugrožava živote više hiljada ljudi, naročito onih koji su ostali bez svojih domova. Hrana, energenti, odjeća, građevinski materijal i lijekovi su prijeko potrebni.

13. Od početka rata u Bosni, više od 2,1 milijun ljudi je napustilo svoje domove, što predstavlja polovinu stanovništva prema popisu iz 1991. godine. Procjenjuje se da je 800.000 njih utočište potražilo izvan granica Bosne i Hercegovine, dok ostatak utočište traži unutar zemlje. Deset hiljada izbjeglica je smješteno u "sigurnosnim zonama", kao što su Goražde, Žepa, Srebrenica, Tuzla, Bihać i Sarajevo.

²⁰ Za slučajeve teških kršenja ljudskih prava koji su pratili početak kampanje etničkog čišćenja pogledajte prva dva izvješataja Specijalnog izvjestitelja (E/CN.4/1992/S-1/9 i E/CN.4/1992/S-1/10).

14. Razlog formiranja, "sigurnosnih zona" je opskrba ljudi hranom i lijekovima koji su im neophodni u mjestima gdje im je zajamčena sigurnost. Međutim, neprekidne vojne akcije snaga bosanskih Srba su ih pretvorile u područja pod opsadom. U Sarajevu je 9. i 10. novembra 1993. godine 12 ljudi poginulo u minobacačkim napadima. U napadu 9. novembra dvije granate su pogodile školsku zgradu u gusto naseljenom dijelu Sarajeva, na Alipašinom Polju, ubivši troje djece i nastavnika, a ranivši četrdeset drugih ljudi, većinom djece. Goražde, Bihać i Žepa su također granatirani. U Srebrenici i Tuzli zalihe hrane, vode i energenata su bile glavne mete napada. U septembru 1993. godine sukob je izbio u Bihaću, "sigurnosnoj zoni", između Armije RBiH i separatista koji su proglasili "Autonomnu pokrajinu zapadnu Bosnu".

15. Ponekad zaraćene snage provociraju ili koriste kretanje velikog broja ljudi da bi ostvarili plan o "etničkom čišćenju". Kretanje velikog broja raseljenih ljudi unutar zemlje su neke strane iskoristile kao izgovor za dalje "etničko čišćenje".

16. U područjima u koja je pristigao veliki broj raseljenih osoba, došlo je do promjene sastava stanovništva i ponekad do pojačanih tenzija koje je već izazvao rat između Muslimana, Hrvata i Srba.

17. Nedostatak hrane, kao i druge nevolje, dodatno su zategnule odnose između lokalnog stanovništva i izbjeglica. Nekim pripadnicima lokalnog stanovništva je smetao "povlašteni" položaj izbjeglica kod humanitarnih organizacija, što je izazvalo sukobe u Tuzli, Travniku i drugim centrima za prihvatanje izbjeglica.

18. Do oktobra 1993. godine većina Muslimana i Hrvata je protjerana iz Banje Luke i Doboja na sjeveru zemlje, a također su pojačane mjere da ih se protjera i sa sjeveroistoka. Na zapadu većina nehrvata je masovno protjerana iz doline donjeg toka Neretve, nakon što se u aprilu 1993. godine raspao savez između snaga bosanskih Hrvata i Vlade. Od posljednjeg izvještaja specijalnog izvjestitelja nastavljene su borbe u centralnoj i sjeveroistočnoj Bosni.

19. Proces "etničkog čišćenja" u dijelovima Bosne i Hercegovine je višetruko povezan s kršenjem osnovnih ljudskih prava. Masovna pogubljenja, neselektivna hapšenja i zatvaranja se nastavljaju nesmanjenim intenzitetom, a prijavljeni su i slučajevi silovanja.

C. Silovanje²¹

20. Specijalni izvjestitelj je uznemiren izvještajima o silovanjima i drugim seksualnim zlostavljanjima. Prema rezoluciji Komisije o ljudskim pravima 1993/8 od 23. februara 1993. godine, specijalni izvjestitelj izveštava sljedeće:

21. Najmanje 100 žena je prijavilo silovanje koje su vršili pripadnici HVO-a između aprila i oktobra 1993. godine. Ovo vjerovatno nije konačan broj, jer je prikupljanje informacija ograničeno zbog činjenice da je ulazak u Mostar otežan, a i zbog toga što su

²¹ Generalni sekretar, uz pomoć osoblja specijalnog izvjestitelja, predao je izvještaj o silovanjima i zlostavljanju žena na teritoriji bivše Jugoslavije (E/CN.4/1994/5).

izbjeglice iz zapadne Hercegovine utočište potražile na različitim mjestima. Niti jedan vojnik HVO-a nije kažnjen za ovaj zločin.

22. Protjerivanja iz Mostara su bila praćena seksualnim zlostavljanima, uključujući silovanje. Obično su vojnici HVO-a do gola pretraživali Muslimanke prije nego što bi ih protjerali preko linije razgraničenja. Dvije Muslimanke su 29. septembra 1993. godine, navodno nakon pretraživanja silovala dvojica pripadnika HVO-a na bivšoj klinici za plućne bolesti "Dispanzer" u Mostaru.

23. Muslimanka je prijavila da su je silovali uniformisani pripadnici HVO-a koji su provalili u njen stan u Mostaru sredinom jula 1993. godine, nakon što su ona i njen muž Hrvat u svom stanu skrili komšije Muslimane i pomogli im da pobjegnu iz grada. Dvije Muslimanke koje su pobjegle iz sela Stupni Do 23. oktobra 1993. godine, tvrdile su da su ih silovali pripadnici HVO-a koji su izmasakrirali stanovnike sela.

24. Stalno su pristizali izvještaji s različitih mjesta da su žene silovali bosanski Srbi, kako civili, pripadnici policije, tako i vojnici. Ali nemogućnost pristupa na teritorije pod kod kontrolom Srba, onemogućavala je sveobuhvatno prikupljanje podataka.

25. Tri muškarca u policijskoj uniformi prijavljeni su 8. maja 1993. godine da su provalili u muslimansku kuću u Doboju i stavili pištolje u usta sedmogodišnjeg dječaka i njegovog oca, dok je jedan od njih pod prijetnjom oružjem silovao dječakovu majku u susjednoj sobi. On je to navodno uradio zato što je ona Muslimanka, pa je on došao da je "smiri". Slični slučajevi silovanja su prijavljeni u Bijeljini, Liskovcu i Brčkom.

26. U Trebinju su 20. jula 1993. godine tri vojnika provalila u kuću jedne od nekoliko preostalih muslimanskih porodica, naredila im pod prijetnjom oružjem da se skinu goli. Supruzi su zavezali ruke iza leđa, a zatim je silovali. Ona je ostala u bolnici sa slomljenim rebrima, oštećenim plućima i povredama unutrašnjih organa do 27. augusta 1993. godine kada je porodica evakuisana iz Trebinja.

27. Od februara 1993. godine u području sukoba paravojne snage bosanskih Muslimana su navodno silovali bosanske Hrvatice na njihovim ognjištima. Izvještaji o ovim incidentima dolaze iz Mostara i Bugojna. Međutim, još nije moguće procijeniti razmjere navodnih seksualnih zlostavljanja, zbog činjenice da je pristup područjima gdje se vode borbe ograničen, kao i zbog toga što je izbjeglo stanovništvo utočište potražilo na različitim mjestima.

28. Vojnici snaga bosanskih Srba zadržavali su mlade žene zbog seksualnih zlostavljanja. U julu 1993. godine prijavljeno je da je 30 Muslimanki zadržano za ove svrhe u kasarni vojske bosanskih Srba u Nerićima. Drugih 100 žena, između 15 i 17 godina, zadržane su na ovaj način u kafani "Westphalia" blizu Stolina, kafani u blizini Skijane i privatnoj kući u Grčićima do augusta 1993. godine. Posljednji izvještaji ukazuju da su zatvaranja u kafani "Westphalia" možda prestala.

D. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici Armije BiH

Masovna pogubljenja

29. Specijalnom izvjestitelju prijavljena su masakriranja civila, koja su navodno počinili vojnici Armije BiH. Izvješataji se odnose na ubijanja u selu Trusine 17. aprila 1993. godine, u selu Miletići 24. aprila 1993. godine, u selu Maljine 8. juna 1993. godine; u Doljanima 27. i 28. juna 1993. godine; i Kopljarima 21. oktobra 1993. godine. Ukupan broj žrtava se oprezno procjenjuje na 120, ali nije moguće potvrditi tačne podatke.

30. Sve žrtve su bili bosanski Hrvati i, prema navodima, niko od njih nije pružao oružani otpor. U velikom broju slučajeva ubistva su bila praćena dugotrajnim mučenjima i masakriranjem tijela. Svjedoci masakra u Maljinama, Doljanima i Kopljarima tvrde su za masakre odgovorne paravojne snage, takozvani "Mudžahedini", pridruženi Sedmoj brigadi Armije RBiH.

31. Armija je 16. septembra 1993. godine osudila ubijanja u Križu i Uzdlu i obećala kazniti odgovorne pojedince. Specijalni izvjestitelj je 15. oktobra pisao predsjedniku Izetbegoviću pozdravljajući ovo obećanje i tražeći da ubistva budu uključena u istragu. Također je zahtijevao da ga informišu o poduzetim mjerama za stavljanje paravojskih formacija pod kontrolu Armije, kao i o tome koje su mjere poduzete da bi se pojačala disciplina. Predsjednik Izetbegović je 22. oktobra poslao pismo u kojem je osudio ubijanja i dao garancije da je istraga o tome pokrenuta.

32. Specijalni izvjestitelj je također primio optužbe o pojedinačnim ubistvima potaknutim vjerskom mržnjom. Jedno se odnosi na ubistvo Radislava i Marine Komjenac, dvoje starijih civila srpske nacionalnosti, koji su odvedeni iz njihovog doma u Sarajevu i pogubljeni 26. juna 1993. godine. Ubistvo je navodno odgovor na minobacački napad na centar grada u kojem je poginulo sedam civila, Muslimana. Za ubistvo je navodno odgovorna Vladina policija. Specijalni izvjestitelj je 14. augusta pisao Vladi izražavajući zabrinutost u vezi s izvještajem i interesirajući se koje su mjere poduzete da se kazne počinitelji.

33. U odgovoru od 23. septembra 1993. godine, vršitelj dužnosti premijera, gospodin Hadžo Efendić, negirao je da je ubistvo bračnog para potaknuto vjerskom mržnjom, jer, kako on tvrdi, oni su srpskog i hrvatskog porijekla i također je dodao da je istraga o zločinu u toku. Specijalni izvjestitelj će pratiti ovaj slučaj kao i druge o kojima je upoznat.

34. Specijalni izvjestitelj je utvrdio da je izvještaj hrvatskih novina Vjesnik od 9. augusta 1993. godine, da su 35 bosanskih Hrvata objesile vladine snage ispred katoličke crkve u Zenici, neistinit.

Neselektivna hapšenja, zatoaranja i kršenja prava zatvoorenika

35. Na osnovu dogovora koji je postigao Međunarodni komitet Crvenog križa (MKCK), 19. oktobra 1993. godine, Vlada je oslobodila 309 bosanskih Hrvata iz zatvoreničkog

logora u Konjicu. Krajem oktobra 1993. godine, oko 1.100 zatvorenika se nalazilo u 24 registrirana zatvorenička centra i u nepoznatom broju drugih centara. Najveći registrirani zatvorenički centri nalazili su se u Tarčinu i Pazariću, na putu zapadno od Sarajeva, i u Zenici u centralnoj Bosni.

36. Samo mali postotak registriranih zatvorenika bili su ratni zarobljenici. Drugi su bili civili, bosanski Srbi ili bosanski Hrvati, zatvoreni iz različitih razloga, da bi se mogli razmijeniti za Muslimane, ratne zarobljenike, da bi poslužili kao radna snaga na prvim linijama ratišta, ili da bi u napadima Armije služili kao "živi štit". Tokom posjete Specijalnog izvjestitelja Sarajevu u augustu 1993. godine ministar unutrašnjih poslova je priznao da su civili zatvarani, ali je tvrdio da su potpisali izjave da dobrovoljno pristaju da budu razmijenjeni za druge zatvorenike. Specijalni izvjestitelj je naglasio na sastanku da se izjave dane u datim okolnostima ne mogu smatrati dobrovoljnim.

37. Svjedočenja iz Banovića u sjeveroistočnoj Bosni prikazuju kako su civilni zatvorenici bili korišteni kao "živi štit". Između 12. i 30. maja 1993. godine približno 80 Srba i Hrvata je bilo uhapšeno i mobilizirano i odmah odvedeno u selo Podobala, gdje su bili podijeljeni u odrede i prisiljeni da kopaju rovove na liniji razgraničenja između Armije RBiH i snaga bosanskih Srba. Armija RBiH je napredovala s kopanjem rovova.

38. U zakonu Bosne i Hercegovine ne postoji pravna mogućnost protivljenju ratnoj vojnoj službi zbog savjesti, pa su pojedinci koji su odbili mobilizaciju u Banovićima bili uhapšeni i također poslani na prvu liniju. 7. juna 1993. godine, pet njih je ranjeno za vrijeme granatiranja. Postoje prijave pogibija zatvorenika tokom prisilnog rada na linijama razgraničenja u Gornjem Vakufu, Hrasnici, Bugojnu i Travniku, te nekim drugim mjestima.

39. Specijalni izvjestitelj je 14. augusta 1993. godine pisao Vladi izražavajući svoje gnušanje nad ovom praksom. Tražio je od vlasti da osiguraju da svi zatvorenici imaju pravo na suđenje, kao i da o njihovim slučajevima odmah budu obaviještene nezavisne agencije kojima se treba osigurati pristup zatvorenicima.

40. Postoje navodi da su neki bosanski Hrvati, ratni zatvorenici, u vladinim zatvoreničkim logorima u Mostaru i Konjicu bili prisiljeni da daju krv. Međutim, ovi navodi nisu potvrđeni.

41. Do sada je međunarodnim organizacijama omogućen ograničen pristup "Muzičkoj školi", zatvoreničkom logoru u Zenici. Bosanski Hrvat koji je tamo bio zatvoren između aprila i septembra 1993. godine, zajedno s 46 drugih ljudi, svi neregistrirani, tvrdi da je bez hrane bio prve sedmice, a da je bio zatvoren u ćeliji bez svjetla 45 dana i da je tokom ispitivanja tučen po nogama i bubrezima telefonskim kablovima, palicama i držačima za lopate.

Ograničenje slobode kretanja

42. U augustu 1993. godine Ratno predsjedništvo Bugojna je objavilo da je Hrvatima zabranjeno da napuste Bugojno, grad podijeljen između Armije RBiH i HVO-a. Samo je 2.500 Hrvata ostalo u Bugojnu nakon što je u julu 1993. godine Armija RBiH izvojevala pobjedu nad HVO-om. Od tada su porasle tenzije na vjerskoj osnovi. Osim već spomenutih slučajeva silovanja, 16 drugih ozbiljnih zločina nad hrvatskom manjinom je pod istragom. Zabilježene su česte pljačke i napadi na civile, Hrvate, u selima u okolini Bugojna.

43. U Zenici su vlasti u septembru 1993. godine zvanično objavile zabranu napuštanja grada za 23.000 Hrvata, iako im to u praksi nije bilo dozvoljeno od juna 1993. godine. Periodično, vlasti su organizirale razmjene lokalnih Hrvata za Muslimane iz Viteškog džepa i Vareša. Hrvatima su izdavane lažne isprave s muslimanskim imenima i onda su pod vojnom policijskom pratnjom napuštali grad. Prosječna cijena za svaku osobu iznosila je 250 DM, plaćana je gradskim vlastima, vojnoj policiji ili privatnim poduzetnicima koji su se bavili razmjenama. U poznatim slučajevima vojno sposobnim Hrvatima je bilo zabranjeno da napuste svoje porodice.

44. U Sarajevu, koje je pod opsadom snaga bosanskih Srba, Vladin sekretarijat za evakuaciju odbio je zahtjev većine Srba koji su se prijavili za dozvolu da napuste grad. Oko 700 bolesnih i starijih Srba kojima je dozvola za napuštanje grada data u decembru 1992. godine, tek su 8. novembra 1993. godine mogli napustiti Sarajevo. Čekajući mogućnost za napuštanje, 51 osoba je umrla.

Vojni napadi na civile

45. Civili u zapadnom dijelu Mostara su izloženi napadima s položaja vladinih snaga na istoku.

Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava

46. Prema izvorima bliskim Katoličkoj crkvi, vojnici Armije RBiH ili vojnici snaga bosanskih Srba su u centralnoj Bosni namjerno oštetili i uništili crkvene zgrade u 66 župa.

E. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici HVO-a

Masovna pogubljenja

47. Vojnici HVO-a su 18. aprila 1993. godine pogubili najmanje 89 muslimanskih civila u selu Ahmići u centralnoj Bosni. U selu se nisu nalazile vojne mete i nije postojao organizovani otpor napadu. Specijalni izvjestitelj je o ovom zločinu objavio izvještaj u maju 1993. godine, zasnovan na istrazi koju je proveo područni tim.²³

²³ Pogledajte E/CN.4/1994/4, od 19. maja 1993. godine, Dio I.. Prema rezoluciji Vijeća sigurnosti 780 (1992) Komisija eksperata je takođe planirala istragu područja na licu mjesta. Pogledajte drugi privremeni izvještaj, S/26545, od 6. oktobra 1993. godine

48. U zapadnoj Hercegovni specijalni izvjestitelj je istražio navode da su 9. augusta 1993. godine pripadnici HVO-a odveli devet muslimanskih civila, pet muškaraca i četiri žene, iz njihovih domova u Mokronogama i pogubili ih vatrenim oružjem iz bliske udaljenosti.

49. Vojnici HVO-a su 23. augusta 1993. godine otvorili vatru na dvije porodice muslimanskih civila koje su protjerali preko Starog mosta, pri tom ubivši jednog muškarca pred očima njegove supruge.

50. Tijela najmanje 15 muslimanskih civila pronađena su u selu Stupni Do u centralnoj Bosni, nakon što su ih 23. oktobra 1993. izmasakrirali pripadnici HVO-a. Bili su ili pogubljeni s bliske udaljenosti ili živi zapaljeni. Grupu su sačinjavale i žene koje su se držale za ruke pri pogubljenju. Predstavnici HVO-a su poricali da je došlo do masakra, i tri dana sprečavali međunarodne promatrače da posjete selo.

Masovne deportacije i kršenja ljudskih prava administrativnim mjerama u zapadnoj Hercegovini

51. Dolina Neretve južno od Mostara tradicionalno je većinom naseljena Hrvatima. Procjenjuje se da je do aprila 1993. godine u Mostar pristiglo 16.000 Muslimana iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, a najmanje 12.000 u druge gradove u to području.

52. Gradske vlasti u Mostaru su 15. aprila 1993. godine usvojile odredbu broj 266/93, kojom se striktno ograničava raspodjela humanitarne pomoći raseljenim osobama. Procjenjuje se da je pomoć uskraćena za 10.000 Muslimana, a da je onima koji su živjeli u napuštenim stanovima HVO-a naredio da ih napuste do 9. maja 1993. godine. U nekim slučajevima stanovnici su bili prisiljeni da napuste stan pod prijetnjom paljevinom i smrću.

53. Protjerivanje muslimanskog stanovništva iz Mostara započelo je u junu 1993. godine. Samo 14. i 15. juna nekoliko hiljada Muslimana koji su živjeli u zapadnom dijelu grada je istjerano, a njihova lična dokumenta, uključujući i rješenja o stanarskom pravu, spaljena su na ulici. Potom su pod kišom metaka vojnika HVO-a protjerani preko mosta na istočnu obalu, koje je pod kontrolom Armije RBiH. Bilo im je rečeno da su protjerani da bi napravili mjesto za Hrvate iz Travnik. Prisilna protjerivanja i prebacivanja muslimanskog stanovništva u Mostar su zabilježena i u oktobru 1993. godine.

54. Deportacije Muslimana iz drugih dijelova zapadne Hercegovine započele su 13. jula 1993. godine, kada je oko 500 civila sakupljeno iz sela između Stoca i Čapljine i prisiljeno da pređu liniju razgraničenja s Armijom RBiH između Bune i Blagaja. Vojnici HVO-a su prijetili da će ubiti svakog ko pokuša da se vrati. Do kraja augusta 1993. godine, 20.000 Muslimana je protjerano preko linije razgraničenja.

55. Prije nego što su započela protjerivanja, hrvatske vlasti su koristile administrativnu moć da bi zlostavljali muslimansko stanovništvo i na taj način ograničavali njihova

prava. Ove mjere su uključivale masovana otpuštanja s posla krajem 1992. godine, pretraživanje domova koje su vršili civili i vojna policija u aprilu 1993. godine, hapšenja muškaraca Muslimana u Stocu u aprilu 1993. godine, isključivanje telefona u Čapljini i mobilizacija automobila koje su provodili vojnici HVO-a 4. jula 1993. godine. Slične aktivnosti su se provodile u Tomislavgradu i Livnu.

56. Hrvatski gradonačelnik Čapljine je 13. juna 1993. godine objavio na radiju da lokalnim Muslimanima više ne mogu garantirati životi i sigurnost. Tvrdi se da je nakon toga njihov normalan život postao nemoguć. Za Muslimane je bilo opasno da izlaze na ulicu, a hranu su mogli dobiti samo uz pomoć komšija Hrvata, prijatelja ili bračnih partnera. Muslimanske porodice su postale metom noćnih pljački maskiranih bandi, imovina im je bila oštećena, a policija u Čapljini im je pružala slabu zaštitu. Slični napadi su prijavljeni u selu Gradska od sredine augusta 1993. godine. Kuće muslimanskih obitelji su svakodnevno pljačkane noću, dok bi ih tokom dana vojna policija sprečavala da incidente prijave patrolama Civilne policije Ujedinjenih naroda.

Neselektivna hapšenja i kršenja prava zatvorenika

57. Sistematska hapšenja Muslimana započela su u maju 1993. godine i dosegla vrhunac krajem jula 1993. godine kada se procjenjuje da ih je 15.000 bilo u zatočeništvu. Tokom ovog perioda su zatvarani muškarci Srbi i Romi nastanjeni u zapadnoj Hercegovini. Međunarodni komitet crvenog križa je 19. oktobra 1993. godine izborio oslobađanje 600 Muslimana. Krajem oktobra 1993. godine HVO je držao 4.200 zatvorenika u osam registriranih zatvoreničkih logora, od kojih je najveći bio heliodrom Rodoč kod Mostara.

58. Većinu uhapšenika su činili vojno sposobni civili, iako su također bili zatvarani i mladići i starci preko 60 godina stosti. U Mostaru je 30. juna 1993. godine uhapšeno više od 6.300 Muslimana, u Čapljini je između maja i juna 1993. godine uhapšeno njih 5.500, 1.350 ih je uhapšeno u Stocu u junu 1993. godine, a 92 u Gradskoj u augustu 1993. godine.

59. Izgleda da su hapšenja bila dio politike da se zapadna Hercegovina očisti od nehrvata. Muslimani, bivši zarobljenici iz Čapljine, koji su u junu 1993. godine bili uhašeni bez naloga za hapšenje, bili su prisiljeni potpisati izjavu da će po puštanju na slobodu "dobrovoljno" napustiti Čapljinu.

60. Zatvorenici heliodroma Rodoč koji su imali garantna pisma za odlazak u treće zemlje su 17 jula 1993. godine morali potpisati dokumente HVO ureda za raseljene osobe kojima izjavljuju da žele napustiti Bosnu i Hercegovinu. Čak je i zatvorenicima bez garantnih pisama rečeno da napuste teritoriju Bosne i Hercegovine, pod lažnim obećanjem da će po dolasku u Hrvatsku biti raseljeni u treće zemlje. Nekoliko stotina zatvorenika dobili su svega nekoliko sati da vide svoje obitelji i spakiraju stvari, nakon čega su deportirani u Republiku Hrvatsku.

61. Prema određenim tvrdnjama Granična policija Hrvatske je zaustavila jedan konvoj 18. jula 1993. godine i evidentirala broj zatvorenika, kao i njihove lične dokumente. Međutim, jednom drugom konvoju je neometano omogućen prelazak granice u blizini Vrgorca. Tvrdi se da su zatvorenici na granici prebačeni u hrvatska vozila i da su pod policijskom pratnjom sprovedni do Gašinaca. Ovi događaji bi potvrdili aktivno učešće Vlade Republike Hrvatske u ovim deportacijama.

62. Muslimanski i srpski civili su također zatvarani da bi mogli biti razmijenjeni za bosanske Hrvate, ratne zarobljenike. Zatvorenici koji su smatrani "vrijednim za razmjenu", zbog činjenice da su imali rođake u Armiji RBiH, nisu deportovani u Republiku Hrvatsku. Zatvorenici su bili primoran na rad u opasnim uvjetima, kao što je kopanje rovova i punjenje vreća s pijeskom na linijama razdvajanja. Određen broj zatvorenika je smrtno stradao pri obavljanju ovih poslova.

63. Kada su međunarodne agencije dobile mogućnost pristupa zatvoreničkim logorima HVO-a, bili su svjedoci ekstremne brutalnosti i degradacije. Zatvorenici su imali slomljena rebra, slomljene prste, modrice i srčane probleme, koji su bili posljedica batinanja koja su vršili stražari. Detaljniji prikaz uslova u ovim logorima dat je u izvještaju Specijalnog izvjestitelja o Mostaru.²⁴

64. Oslobođanje zatvorenika je bio jedan od ciljeva Komisije za ljudska prava i humanitarna pitanja osnovane u okviru administracije takozvane "Hrvatske Republike Herceg-Bosne" u septembru 1993. godine. Navodno je zbog njenih dobrih službenika u oktobru došlo do djelimičnog zatvaranja zatvoreničkog logora Dretelj i puštanja zarobljenika. Međutim, do tog vremena domovi većine zatvorenika iz zapadne Hercegovine bili su zauzeli bosanski Hrvati.

Vojni napadi na civile

65. Od augusta 1993. godine većinom muslimansko stanovništvo zadržano u istočnom dijelu Mostara granatirano je do 400 puta na dan s položaja bosanskih Hrvata u zapadnom dijelu grada. Također, međunarodni promatači su potvrdili da bosanski Hrvati protiv civila u Mostaru i zapadnoj Hercegovini koriste snajpere, posebno smrtonosne puške kalibra 12,7 mm koje imaju doomet do jednog kilometra i opremeljene su nišanima za noćno gađanje. U centru Starog Viteza, muslimanskoj enklavi u dolini Lašve pod kontrolom HVO-a, 18. aprila je eksplodirao kamion pun eksploziva kojim je upravljao vozač, Musliman, čiju su porodicu držali kao taoce. Eksplozija je ubila pet civila.

66. Naseljen većinom muslimanskim stanovništvom, Maglaj je skoro 90% bio uništen hrvatskom i srpskom artiljerijom i obje vojske su mjesecima sprečavale dostavljanje humanitarne pomoći. Civili bi bili ubijeni kada bi pokušali doći do pomoći dostavljene iz zraka.

²⁴ Pogledajte E/CN.4/1994/8 od 6. septembra 1993. godine

67. Dešavali su se direktni napadi na humanitarne radnike. U blizini Novog Travnika je HVO 11. i 12. juna 1993. godine ubio najmanje osam vozača Muslimana. U Starom Vituzu je 14. augusta HVO snajperista ubio vozača UNHCR-a u jasno označenom oklopnom vozilu.

Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava

68. Početkom jula 1993. godine HVO je uveo ogromne takse na konvoje strane pomoći. U septembru 1993. godine Komisija za ljudska prava i humanitarna pitanja obećala je ponovno otvoriti put spasa kroz zapadnu Hercegovinu. Ali, od tada nije zabilježen nikakav napredak. Bosanski Hrvati su 25. oktobra 1993. godine blokirali 400 tona međunarodne pomoći. Snage bosanski Hrvata su tako usko definirale pojam "pomoć", da mnoge neophodne stvari kao što su cipele, odjeća, građevinski materijal za zimu, nisu mogli biti transportirani do centralne Bosne.

69. Nagon da se eliminiira vjerska raznolikost u mnogim je područjima bio praćen naporima da se unište svi tragovi manjinskih kultura. U Stocu, u zapadnoj Hercegovini, kada je 1. augusta 1993. godine počelo protjerivanja nehrvata, četiri džamije su dignute u zrak. U Mostaru je 9. novembra historijski most iz Otomanskog perioda srušen vojnim napadima. Bio je pod zaštitom UNESCO-a kao zdanje od izuzetne kulturne vrijednosti. Osim toga most je bio jedini način opskrbe vodom istočnog dijela grada.

F. Kršenja ljudskih prava koja su vršili pripadnici snaga bosanskih Srba

Protjerivanja i ograničenje slobode kretanja

70. Protjerivanja nesrba s teritorija pod srpskom kontrolom su u nekim područjima skoro završena. U Doboju je ostalo samo 1.000 Muslimana od 43.000 koliko ih je registrirano popisom stanovništva iz 1991. godine. U aprilu 1993. godine u Bosanskom Novom je ostalo samo 800 Muslimana od njih 15.000. Svi nesrbi su protjerani iz sela Bukovica, Mala Vukovica, Tombak i Zajir.

71. Kontrolu kretanja nesrba vršila je Komisija za razmjene, kojoj su u nekoliko slučajeva pomagali zaposlenici lokalnog Crvenog križa. Nesrbi koji su željeli otići morali su se prijaviti za razmjenu za Srbe izvan te regije, ili da budu spojeni s obiteljima u drugim zemljama.

72. Nesrbi koji su imali muške rođake u zatočeništvu, ili koji su i sami bili "pod radnom obavezom" nisu se mogli prijaviti za odlazak.

73. Od marta 1993. godine procedura napuštanja je regulirana instrukcijama s Pala, administrativnog centra takozvane "Republike Srpske". One su sprečavale nesrbe da odlaze u autima, ili da sa sobom nose vrijednosti. Zahtijevale su od njih da plate autobusnu kartu i da se odreknu državljanstva. Također su morali platiti taksu svakoj opštini preko čije teritorije bi prešli.

74. "Takse" su se razlikovale od područja do područja. U junu 1993. godine, na primjer, autobusna karta za nesrbe u Doboju iznosila je 40 DM, dok se u Bijeljini kretala između 200-300 DM. Transitne takse su se kretale od 40 DM u Doboju do 60 DM u Bijeljini. Prosječna cijena pregledanja pasoša je iznosila 10 DM. Ovi iznosi su bili plaćani službenicima Komisije za razmjene, a u nekim poznatim slučajevima i službenicima lokalnog Crvenog križa. Neki pojedinci su bili primorani da se prilikom napuštanja skrivaju iza bližih rođaka, jer si nisu mogli priuštiti troškove taksi.

75. Procedura je obično bila gruba i neselektivna. Nesrbi iz Brčkog, Bijeljine, Banje Luke i drugih mjesta su kazali da su ih službenici Komisije u kratkom vremenskom periodu stavljali na autobuse s minimumom ličnih stvari, pri čemu su bili natjerani da predaju ključeve svojih domova. Vojsna policija bi ih zatim pretraživala i oduzimala vrijednosti. Ova procedura je ponekad bila popraćena batinama. Zatim bi bili dovezeni na liniju razdvajanja i primorani da hodaju preko minskih polja do položaja pod kontrolom Armije RBiH, na primjer u Šatorovićima u tuzlanskom regionu. U nekih slučajevima ovo je bila sudbina nesrba koji su vjerovali da će biti prebačeni u inostranstvo da bi se spojili sa članovima svojih porodica. Stotine nesrba iz Bijeljine i Doboja koji se čak nisu ni prijavili za odlazak su bili deportovani preko linije razdvajanja.

76. Izvještaji ukazuju da su vlasti Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) bile uključene u protjerivanje ne-Srba u inostranstvo. Grupa od 17 Muslimana je 24. augusta 1993. godine navodno bila odvezena iz Bijeljine preko teritorije SRJ do mađarske granice. U Bačkom Bregu, 29. augusta 1993. godine, grupa od 33 Muslimana iz Bijeljine je prešla mađarsku granicu. U septembru 1993. godine ovaj izvještaj je potvrdio visoki oficir granične policije Savezne Republike Jugoslavije. Od tada se čini da je prestalo učešće Savezne Republike Jugoslavije u progonima iz Bijeljine. Specijalnom izvjestitelju nije poznato da li su vlasti Savezne Republike Jugoslavije učestvovala u progonima nesrba iz drugih gradova.

Masovna pogubljenja, "nestanci", i drugi vidovi nasilja nad ljudima.

77. Nekoliko masovnih pogubljenja su bila od posebnog interesovanja Specijalnog izvjestitelja.

78. U Doboju su, na primjer, 22. marta 1993. godine, vojnici snaga bosanskih Srba ubili tri Muslimana i jednog Hrvata u Radničkoj ulici, tako što su prvo pucali na njih, a zatim ih zaklali.

79. Od posljednjeg izvještaja Specijalnog izvjestitelja veliki broj nesrba je "nestao" iz svojih domova. Obično je njihov "nestanak" bio praćen sukobom s uniformiranim licima i u toku nekoliko dana njihovi domovi bi bili naseljeni Srbima. Tijela nekolicine njih su naknadno pronađena. Jedan Musliman je pronađen u mrtvačnici u Banja Luci sa odsječenim rukama i donjom usnom 30. marta 1993. godine, tri dana nakon što su ga od kuće odvela uniformirana lica.

80. Nesrbi su izgubili bilo kakav vid zaštite. Ovo je posebno došlo do izražaja 1. augusta 1993. godine kada je civilna policija bila pozvana da zaštiti muslimanske porodice prilikom napada na Lisovac u opštini Gradiška. Policija je stigla tri sata nakon završetka napada.

81. Napad je trajao 90 minuta i prema izvještaju svjedoka, 12 muškaraca od kojih su neki bili uniformirani, upadalo je u muslimanske kuće, pri tom udarajući ukućane i uništavajući njihovu imovinu. Osamdesetogodišnja starica, kao i dva člana njene porodice ubijeni su pucnjem u glavu zato što su se pobunili protiv napada. Njena osamnaestogodišnja unuka je tom prilikom više puta silovana. U susjednoj kući 12 muškaraca je pretuklo, zatim ubilo vlasnika, Muslimana, i pretuklo i silovalo njegovu dvadesetsedmogodišnju suprugu. Tom su prilikom ubili i njegovu majku i izbacili je na ulicu. Zapalili su još dvije kuće prije nego što su napustili mjesto u pet sati poslijepodne.

82. Vojna vježba snaga bosanskih Srba, od 19. aprila 1993. godine, s teškom atriljerijom predstavljala je vrhunac trinaestodnevnih napada na nesrpsko predgrađe Banje Luke, Vrbanju. Napadi su uključivali: smrtonosne ubode nožem jednog Muslimana (6. april 1993. godine), spaljivanje sedam muslimanskih kuća i pljačku drugih (11. april 1993. godine), ubistvo dviju Muslimanki koje su izvršili vojnici snaga bosanskih Srba koji su se vraćali s prvih linija (12. april 1993. godine), ubistvo dva muslimanska civila koje je izvršilo uniformirano lice (12. april 1993. godine); napad sjekirom na Muslimana (14. april 1993. godine) i gađanje snajperom nekoliko muslimanskih kuća koje su izvršili vojnici (19. april 1993. godine).

Neselektivna hapšenja, zatvaranja i zlostavljanja zatvorenika

83. Do kraja oktobra 1993. godine snage bosanskih Srba su držale oko 500 zatvorenika, uključujući žene, u 22 registrirana zatvorenička logora i nepoznat broj zatvorenika na drugim mjestima. Najveći broj zatvorenika se nalazio u kompleksu Batkovići.

84. Većina zatvorenika su bili civili. Neki su bili uhapšeni kada su se pripremali napustiti teritorij sa svojim porodicama. Između 4. i 11. septembra 1993. godine 60 Muslimana i Hrvata je uhapšeno kada su se spremali preći liniju razdvajanja u blizini Bijeljine. Oni su nakon hapšenja odvedeni u zatvorenički logor Batkovići. Vjerovatno su bili zatočeni da bi se mogli razmijeniti za bosanske Srbe koji su bili zatvoreni kao ratni zarobljenici. Ostali Muslimani, Hrvati i Romi su uhapšeni da bi služili kao radna snaga u području sukoba ili da služe kao "živi štit". Na primjer, krajem juna 1993. godine, žene i muškarci nesrbi uhapšeni su u svojim domovima i na ulici u predgrađu Doboja Milkovac i prisiljeni da stoje kao "živi zid" na liniji razgraničenja na Putnikovom brdu.

85. Također je zabilježeno u paragrafu 28 da je postojala praksa zatvaranja žena, koje bi vojnici snaga bosanskih Srba seksualno zlostavljali.

86. Specijalni izvijestitelj je i dalje zabrinut izvještajima o zlostavljanju zatvorenika u registrovanim zatvoreničkim centrima i logorima. Prema svjedočenju ljudi oslobođenih

iz zatvoreničkog logora Batkovići, uslovi za žene i muškarce su bili strašni i degradirajući, popraćeni neprestanim batinjanjima koja bi ponekad rezultirala smrću.

Kršnja ljudskih prava administrativnim mjerama

87. Koristeći samo administrativne mjere, vlasti bosanskih Srba od 1992. godine su nesrbima uskratili mnoga osnovna ljudska prava.

88. Pravo na plaćeni rad zavisilo je o spremnosti na mobilizaciju u vojsku bosanskih Srba. Oni koji bi odbili poziv bili bi otpušteni s posla i zadržani u zatvoru do 20 dana, za vrijeme čega su bili prisiljeni raditi u području sukoba. Od marta 1993. godine, na osnovu uputstava s Pala, članovi obitelji onih muškaraca koji su odbili mobilizaciju su također otpušteni s posla. Osobe bez plaćenog posla, automatski gube stambeno pravo, zdravstveno osiguranje i penziju.

89. Prema uputstvima izdatim u martu 1993. godine, osobe otpuštene s posla su obavljale neplaćene poslove pri Uredu za javne službe. Osobe koje su bile pod "radnom obavezom vlastima", kako su je nazivali, nisu se mogle prijaviti za odlazak. Prema brojnim svjedočenjima, "radna obaveza" je uključivala duge sate teškog fizičkog rada, koji je često podrazumjevaao kopanje rovova na linijama razdvajanja, rad u poljima ili čišćenja ulica. Radnici na prisilnom radu iz Doboja svjedoče da su dobivali hranu samo u slučaju ako su poslove obavljali izvan matičnog grada. U svim ostalim slučajevima morali su se sami hraniti.

90. U Banjoj Luci, Doboju i drugim gradovima, civilna i vojna policija je stalno kontrolirala osobe u nesrpskim dijelovima grada, provjeravajući njihove dokumente, nacionalnu pripadnost i zaposlenje. U mnogim slučajevima bili bi odmah mobilizirani za prisilan rad, bez prethodnog obavještenja svojih obitelji.

91. Od 1992. godine, Muslimani i Hrvati su sistematski izbacivani iz svojih domova, navodno praveći prostor za Srbe raseljene iz drugih područja. Oni koji su služili u vojsci bosanskih Srba većinom su bili izuzeti. Prema svjedočenju ljudi koji su napustili to područje, od marta 1993. godine započeta je praksa isključivanja telefona nesrba u Banja Luci i zatvaranja njihovih poslovnih prostora. Vozila koja su pripadala nesrbima u Bijeljini je oduzimala vojska bosanskih Srba. Također je oduzimana i poljoprivredna oprema. Kartice za racionalno snabdijevanje nisu dobili nesrbi u Doboju i na Grbavici i na taj način su onemogućeni da dobiju humanitarnu pomoć.

Vojni napadi na civile

92. Granatiranje Sarajeva koje su snage bosanskih Srba započele prije 18 mjeseci eskaliralo je u oktobru 1993. godine. U augustu 1993. godine, 264 granate su pogodile centralni dio bolnice na Koševu, koja se nalazi 300 metara od linije razdvajanja, ubivši pri tom pacijente i članove osoblja klinike. Pošto je bolnica jasno vidljiva s položaja bosan-

skih Srba, bar neki od ovih napada se mogu smatrati namjernim. Četveromjesečna beba u kolijevci je 25. oktobra teško povrijeđena snajperskim metkom ispaljenim s položaja koji su držali bosanski Srbi.

93. Kao što je već spomenuto, srpske i hrvatske snage su skoro uništile grad Maglaj i spriječile dostavljanje humanitarne pomoći. Također su ubijali civile koji su pokušali doći do paketa humanitarne pomoći dostavljenih iz zraka.

94. U mjestima i gradovima gdje su im visoke zgrade pružile zaštitu i anonimnost, snajperisti su oduzimali život ljudima koji su čekali u redu za hranu ili vodu, ili su se pak nalazili na vojnim kontrolnim punktovima.

95. U maju 1993. godine Specijalni izvjestitelj je podnio izvještaj o zasjedi snaga bosanskih Srba u dolini Cerske u koju su uhvaćene muslimanske izbjeglice²⁵. Grupa od 76 muslimanskih civila koja se kretala pješke iz Sreberenice prema Kladnju 6. jula 1993. godine je dva puta uhvaćena u zasjedu snaga bosanskih Srba. Kada je 10 preživjelih došlo do sela Turalić, otkrila ih je srpska tenkovska patrola, koja je navodno na njih pucala iz tenka.

96. U Maglaju je 1. juna 1993. godine, konvoj UNHCR-a granatiran sa srpskih položaja. Dva vozača i jedan član osoblja su poginuli.

Ostala kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava

97. Kao i HVO, snage bosanskih Srba su također uvele takse na konvoje humanitarne pomoći.

98. Pet od šest džamija u Bijeljini koja je pod srpskom kontrolom, kao i sve džamije u Banjoj Luci su dignute u zrak 1993. godine. Svjedoci tvrde sa su rušenja bila sistematska i da je na tim parcelama ubrzo posađeno drveće.

II. HRVATSKA

A. Uvodne napomene

99. Ovaj izvještaj Specijalnog izvjestitelja se odnosi na glavna područja njegovog interesovanja s posebnim osvrtom na situaciju ljudskih prava u Republici Hrvatskoj, uključivo teritorije pod de facto nadzorom takozvane «Republike Srpske Krajine». Kršenja međunarodnih standarda humanitarnih prava i humanitarnog prava bila su primarno korištena za vršenje etničkog čišćenja. Važna indikacija razine ove prakse su masovna raseljavanja osoba iz područja gdje su činili manjinu. Prema UNHCR-ovim statistikama, do oktobra 1993. godine bilo je ukupno 247.000 Hrvata i drugih nesrba raseljenih i protjeranih iz ostatka Hrvatske, od kojih se procjenjuje da je 87.000 smješteno u

²⁵ Pogledajte E/CN.4/1994/3 od 5. maja 1993. godine

UNPA područja. Situacija s izbjeglicama i raseljenim osobama dovodi do ozbiljnih humanitarnih problema i čini glavni teret društva.

B. Neselektivna pogubljenja i 'etničko čišćenje' koje su vršile hrvatske oružane snage u Medačkom džepu i drugim područjima

100. Specijalni izvjestitelj je primio izvještaje o neselektivnim pogubljenjima i 'etničkom čišćenju' koje su počinile vladine snage u selima Medačkog džepa: Divoselo, Čitluk i Počitelj. Ovo područje se nalazi u 'ružičastoj zoni' u blizini Južnog sektora UNPA. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Divoselu je živjelo 244, u Čitluku 129, a u Počitelju je 307 stanovnika. Međutim, prema pouzdanim izvorima od septembra 1993. broj stanovnika se povećao na 210, 240, odnosno 534, prvenstveno zbog priliva raseljenih osoba. Iako su većinu stanovništva u ovim selima činili Srbi, podaci iz septembra 1993. godine ukazuju na postojanje jednog broja miješanih brakova između Hrvata i Srba.

101. Prema podacima koje je prikupilo osoblje na terenu tokom neposrednih istraga, 9. septembra 1993. godine u šest sati ujutro hrvatske oružane snage su ušle u sela Divoselo, Čitluk i Počitelj u Medačkom džepu i tom prilikom ubile stanovnike, stoku, uništile kuće i ostalu imovinu²⁶.

102. Pronađeno je šezdeset sedam tijela, dok se za ostalih dvadeset pet traga. Nakon pregleda nekoliko tijela medicinski stručnjaci su ukazali da su ubijeni iz bliske udaljenosti. Troje je poginulo od udara granata. Nekoliko tijela je bilo izmasakrirano i imali su na sebi vidljive tragove mučenja, uključujući i opekotine. Čini se da su većinu žrtava činili civili, uključujući i starije osobe. Neka tijela su bila u uniformama, ali su bili identifikovani kao stanovnici sela. Među žrtvama se nalazilo i najmanje devet žena, od kojih je sedam bilo starijih, ali nije bilo djece (navodno su djeca evakuisana prije nego što je došlo do napada).

103. Osoblje na terenu je došlo do svedočanstava nekoliko svjedoka pogubljenja. Hrvatica, stanovnica sela, je tvrdila da je krijući se svedočila da su pripadnici hrvatskih oružanih snaga ispalili ručnu granatu na kuću iz koje je zatim istrčala žena u zapaljenoj odjeći. Svjedokinja je dalje navela da su vojnici ostavili ženu da izgori do smrti. Drugi stanovnik sela je tvrdio da su pripadnici hrvatskih oružanih snaga iz bliske udaljenosti pucali na osamdesetogodišnju ženu.

104. Jedanaest zaselaka u džepu je ili potpuno uništeno, ili je pretrpilo teška oštećenja. To su Sitnik, Drijčići, Vuksani, Donje Selo, Uzelci, Raičevići, Rogići, Budići, Lički, Čitluk i Krajinovići. Nekoliko stanovnika oštećenih sela je svjedočilo da su osim granatiranja civilnih objekata, pripadnici hrvatskih oružanih snaga nastavili sistemsko uništavanje sa eksplozivima, uključujući granate i mine.

105. U pismu od 1. oktobra 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je ukazao Vladi da je neophodna sveobuhvatna istraga ovih događaja koja predstavljaju kršenje međunarod-

²⁶ Kao dodatak istrazi koju su proveli članovi osoblja područnih odjela specijalnog izvjestitelja, referenca se odnosi na UNPROFOR "Izvještaj o operacijama u Medačkom džepu i procjenu broja žrtava i materijalne štete".

nog prava. Istragom bi se trebala utvrditi pojedinačna odgovornost i kazniti počinitelji. U pismu od 9. oktobra 1993. godine, zamjenik premijera i ministar vanjskih poslova su obavijestili Specijalnog izvjestitelja da preliminarna istraga koju je provela Vlada ukazuje da su 'osobe ubijene u akciji', uključujući i starije osobe. U sljedećem pismu od 12. oktobra 1993. godine, Vlada je obavijestila Specijalnog izvjestitelja da je 'postigla maksimalan stepen nepristrasnosti' u istragama, i da su dva službenika koja su sudjelovala u incidentu suspendirana. U ovom pogledu, Specijalni izvjestielj također želi spomenuti da je Komisija eksperata oformljena u skladu s rezolucijom Vijeća sigurnosti 780 (1992), provela istragu o incidentu u Medačkom džepu.

106. Specijalni izvjestitelj je zaprimio izvještaje da je nakon napada hrvatskih vladinih snaga od 6. septembra na selo Mirlović Polje u području UNPA Južni sektor, sedam starijih civila srpskog porijekla pronađeno mrtvo u zaselku Donje Selo, od kojih je četvero pogubljeno, a troje je spaljeno do smrti.

107. Specijalni izvjestitelj također izražava svoju zabrinutost zbog velikog broja izvještaja koje je primio, a u kojima se spominje kontinuirana podrška Republike Hrvatske snagama bosanskih Hrvata koje su odgovorne za 'etničko čišćenje' i ostala ozbiljna kršenja ljudskih prava u dijelovima Bosne i Hercegovine pod njihovom kontrolom²⁷.

C. Ostala kršenja prava na život

108. Osoblje na terenu je zaprimilo nekoliko izvještaja o ubijanju Srba, u kojima se navodi da hrvatske vlasti nisu provele odgovarajuću istragu ili da se kazne počinitelji. U jednom slučaju, na primjer, izvještava se da je 30. jula 1993. godine u centru Siska starija Srkinja ubijena, a njeno tijelo izmasakrirano. Policija nije provela sveobuhvatnu istragu i odbila je obavijestiti porodicu ubijene o rezultatima istrage. Nadalje, komšije ubijene su bile preplašene da odaju podatke o identitetu izvršitelja, posebno nakon što ih je ispitala policija.

D. Neselektivna hapšenja i pravo na pravedno suđenje

109. Osoblje na terenu je izvjestilo Specijalnog izvjestitelja o slučajevima neselektivnih hapšenja i kršenja prava na pravedno i javno suđenje pred stručnim i nepristrasnim sudom.

110. Specijalni izvjestitelj je sa zabrinutišću pratio slučaj Srbina, zaposlenika UNOV/UNDP Programa za obnovu, kojem je predhodno hrvatska policija izdala odobrenje za rad, a zatim je uhapšen na dužnosti 1. septembra 1993. godine u Pakracu, zaštićenoj zoni Ujedinjenih nacija. Zadržan je u pritvoru pod optužbom da je htio izvršiti 'oružanu pobunu', bez ikakvih tačno određenih pritužbi protiv njega. Nadalje je njegovom advokatu onemogućen pristup dokaznom materijalu i svjedocima, a pri tom

²⁷ Pogledajte također zaključke Komiteta za ukidanje rasne diskriminacije, usvojne na 1.010. sastanku (sesija 48) (A/48/18, paragraf 502); održanom 19. augusta 1993. godine, koji sadrže izvještaj Komiteta Generalnom savjetu (sesija 48) i zaključke Komiteta za ljudska prava, usvojene na 1.205. sastanku (46. sesija), održanom 6. novembra 1992. godine (CCPR/C/79/Add.15, paragraf 7)

mu je dano samo dvanaest sati da uloži žalbu na naredbu o zatvaranju. Vlasti su također naglasile da će mu suditi vojni sud i da će suđenje biti zatvoreno za javnost. U pismu od 24. septembra 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je uložio žalbu Vladi da osigura 'da se bar poduzmu sve potrebne mjere kako bi se obezbijedilo pravedno i javno suđenje pred stručnim i nepristrasnim sudom'. U pismu od 4. oktobra 1993. godine, Vlada je uvjerala Specijalnog izvjestitelja da će suđenje 'biti održano u skladu sa zakonima Republike Hrvatske'. On je oslobođen 24. oktobra nakon što je dobio 'oprost' za svoje navodne aktivnosti.

111. U drugom slučaju u kojem je istragu provelo osoblje na terenu, građanin Republike Hrvatske srpskog porijekla je uhapšen 12. decembra 1992. godine u Zagrebu pod optužbom da je mučio hrvatske ratne zarobljenike u zatvoru u Glini. Optuženom se sudilo po hitnom postupku pred Okružnim sudom u Zagrebu, gdje je osuđen na dvanaest godina zatvora, iako protiv njega nije predložen niti jedan čvrst dokaz. Iako mu se sudilo kao civilu, pod prisilom je razmijenjen kao ratni zarobljenik, prije nego što je njegovu molbu mogao razmatrati Vrhovni sud.

112. U narednom slučaju u kojem je istragu provelo osoblje na terenu, trinaest Srba su 12. decembra 1992. godine prema članu 236(b) Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske optuženi za 'pokušaj da silom i drugim nezakonitim sredstvima otcijepi dio Republike Hrvatske i priključe je teritoriji druge države'. Tvrdi se da su 'organizovali vojnu ćeliju i odbor koji je održavao vezu s JNA, da su prikupljali oružje, prikupljali i slali podatke JNA, štampali letke upozoravajući Srbe na oprez, organizirali plan odbrane i načine evakuacije, i ostale neprijateljske aktivnosti'.

113. Suđenje je počelo u Dubrovniku 23. marta 1993. godine pred Vojnim sudom iz Splita. Od trinaestorice optuženih, samo je jedan bio prisutan. Ostali su ili napustili Dubrovnik ili su već bili razmijenjeni kao zatvorenici s ostalim Srbima. Sud je prisutnog optuženika oslobodio svih optužbi. Ostalim se sudilo u odsustvu i osuđeni su na kratke kazne zatvora.

114. Na osnovu izjave jednog od advokata odbrane, suđenje je održano u skladu sa svim relevantnim procedurama zakona Republike Hrvatske. Ipak, osuda dvanaest pojedinaca u odsustvu, kao i dokazni materijal koji se temelji na indicijama, ukazuju na dvojbe u vezi s pravednošću samog postupka. Nadalje se tvrdi da su navodna djela počinjena u periodu između marta i jula 1991. godine, prije nego što je 8. oktobra 1991. godine na snagu stupio pravni sistem Republike Hrvatske, tako da je Zakon o kaznenom postupku primjenjen retroaktivno.

E. Državljanstvo

115. Pitanje državljanstva je još uvijek aktuelno. U skladu s prijašnjim raspravama po ovom pitanju, Specijalni izvjestitelj želi ukazati na određene aspekte Zakona o državljanstvu Republike Hrvatske koji se odnose na pitanje ljudskih prava, kao i slične probleme u zakonima koji se tiču državljanstva ostalih država članica bivše Jugoslavije²⁸.

²⁸ Pogledajte paragraf 183

116. U kontekstu nepotpunog prenošenja prava u slučaju Hrvatske i ostalih država članica bivše Jugoslavije, osnovno pitanje se tiče definisanja kategorije pojedinaca koji su u vrijeme prenošenja činili osnovno građansko tijelo. U članu 30. Zakona o državljanstvu Republike Hrvatske koristi se termin 'hrvatski državljanin' za 'osobu koja je stekla pravo na državljanstvo prema Zakonu koji je važio prije stupanja na snagu ovog Zakona'. Ovo se prvenstveno odnosi na državljane Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), a koji su imali 'republičko državljanstvo Socijalističke Republike Hrvatske', a koji su ga se 8. oktobra 1991. godine odrekli u korist državljanstva Republike Hrvatske.

117. Međutim, u praksi je republičko državljanstvo unutar SFRJ bilo simbolično i skoro da nije imalo zakonskog uticaja. Prema članu 249 Ustava Jugoslavije iz 1974. godine 'jugoslovenski državljani imaju samo jedno državljanstvo' i 'državljanima republika na teritorije druge republike imaju ista prava i dužnosti kao građani te republike'. Nadalje se tvrdi da se republičko državljanstvo nužno ne odnosi na republiku u kojoj je osoba rođena i u kojoj je stalno nastanjena, čak i u slučaju kada je osoba oduvijek imala stalno prebivalište u datoj republici.

118. Usprkos gore navedenim faktorima, Šef administrativnog odjela Ministarstva unutrašnjih poslova je na sastanku sa saradnicima Specijalnog izvjestitelja, objasnio da je Zakon o državljanstvu Republike Hrvatske baziran na 'neprekidnosti' stečenog državljanstva bivše Socijalističke Republike Hrvatske (članice SFRJ) i državljanstva Republike Hrvatske. Ova politika je omogućila neselektivno dodjeljivanje statusa stranca svim državljanima SFRJ sa stalnim boravkom u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj koji nisu imali hrvatsko državljanstvo.

119. Izuzetak od gore navednog pravila su predstavljali pripadnici 'hrvatskog naroda'. Član 30 Zakona o državljanstvu Republike Hrvatske glasi:
"Pripadnik hrvatskog naroda koji na dan stupanja na snagu ovog zakona nije državljanin Republike Hrvatske, a datog dana ima stalno prebivalište na teritoriji Republike Hrvatske, će steći hrvatsko državljanstvo uz predočenje pismene izjave da se smatra hrvatskim državljaninom."

120. Nadalje, prema članu 16 Zakona o državljanstvu državljanstvo mogu steći na osnovu gore navedenih kriterija i oni pripadnici 'hrvatskog naroda' koji nemaju stalno prebivalište u Republici Hrvatskoj i državljanstvo bivše SFRJ. S druge strane, oni koji nisu pripadali 'hrvatskom narodu' moraju zadovoljiti stroge procedure naturalizacije da bi stekli državljanstvo, čak i u slučaju kada su kao državljani SFRJ imali prebivalište na datoj teritoriji.

²⁹ Zakon o privremenoj upotrebi stanova od 4. decembra 1991. godine, («Narodne Novine» broj 66., 9. decembar 1991. godine, strana. 2.075.; nezvaničan prevod; odnosi se na «Zakon o privremenoj upotrebi») koji su donijele hrvatske vlasti "da bi zbrinule raseljene osobe, izbjeglice, lica koja su branila Republiku Hrvatsku i članove njihovih porodica" (član 1., nezvaničan prevod). Osnovna svrha ovog zakona je da regulira privremenu upotrebu stanova koji su u vlasništvu Republike Hrvatske i koji su "prazni, ispražnjeni ili napušteni". Prema ovom zakonu o privremenoj upotrebi (član 3.) uvrđene su dvije kategorije privremene upotrebe: jedna se odnosi na stanove u vlasništvu građana, a druga na stanove koji su predhodno bili u vlasništvu Jugoslovenske narodne armije (JNA). U drugoj kategoriji se nalazi 38.000 stambenih jedinica koje su pripadale JNA. Prema sporazumu od 22. novembra 1991. godine između JNA i Vlade Republike Hrvatske, nadležnost nad ovih stanovima je preuzelo hrvatsko Ministarstvo obrane. Situacija sa stanarima ovih stanova je prilično problematična, pa je stoga u fokusu istrage osoblja u podrčnim uredima.

121. Prema službenim izvorima, u slučaju kada je bilo neophodno da se utvrdi etnička pripadnost molitelja, najbolji dokaz pripadnosti 'hrvatskom narodu' je predhodno izražavanje pripadnosti 'hrvatskom narodu' (tj. hrvatskom etničkom porijeklu) u službenim dokumentima SFRJ. U slučaju kada se molitelj nije predhodno izjasnio o nacionalnosti, hrvatske vlasti su bile u poziciji da na osnovu ostalih kriterija utvrde da li je molitelj državljanstva Hrvat. Sve ovo je predstavljalo ozbiljan problem za osobe iz miješanih brakova, koje se nisu izjasnile o nacionalnoj pripadnosti ili su se izjasnile i kao 'Jugosloveni'. Da bi se utvrdilo da li je molitelj pripadnik 'hrvatskog naroda bilo neophodno priložiti spektar dokaza koji je obuhvatao prima facie dokaz (hrvatsko prezime) kao istrage o privatnom životu pojedinaca (vjerska opredijeljenost, društvene aktivnosti, itd.).

122. Hrvatske vlasti su u više navrata potvrdile politiku uticaja etničke pripadnosti u pocesu dodjeljivanja državljanstva, navodeći pri tome da se hrvatsko zakonodavstvo ravna zakonima drugih država koje također prave razlike na osnovu etničke pripadnosti. Međutim, neophodno je napraviti razliku između dijela Zakona o državljanstvu koji se tiče imigracije, u slučaju kada molitelj nema prethodne društvene veze na datoj teritoriji i slučaja kada se u novoformiranoj državi uskraćuje državljanstvo na osnovu etničke pripadnosti onim osobama koje su predhodno imale stalno boravište na datoj teritoriji u prijašnjoj državi.

123. Prema vladinim izvorima od maja 1993. godine, državljanstvo je uskraćeno za 12.708 osoba, od kojih su 7.500 bili Srbi, dok su 5.208 bili pripadnici drugih naroda. Statistički podaci se navodno odnose samo na one osobe koje su podnijele molbu za državljanstvo, a zatim im je ono uskraćeno. U istragama osoblja na terenu utvrđeno je da je u nekoliko slučajeva došlo do zastoja u proceduri zbog toga što službenici i organi vlasti nisu razmatrali molbu zbog etničke pripadnosti molitelja. Drugi uzrok zabrinutosti koji se odnosi na zahtjeve za državljanstvo je činjenica da za vrijeme trajanja procedure dobijanja državljanstva molitelj ima status stranca, iako je kao državljanin SFRJ predhodno imao stalno boravište na teritoriji Hrvatske, pa mu je uskraćeno pravo na socijalnu pomoć, zdravstvenu zaštitu, penziju, besplatno školovanje i zaposlenje u državnoj službi. Zbog činjenice da je procedura dobijanja državljanstva trajala mjesecima, mnogi molitelji zbog finansijskih razloga su morali napustiti teritorij Hrvatske.

F. Nezakonite deložacije

124. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su zaprimili, a zatim i potvrdili izvještaje o nezakonitim deložacijama iz stanova u društvenom vlasništvu u Hrvatskoj. Većinu ovih deložacija su bez predhodne zakonske procedure proveli pripadnici Vojne policije. U nekim slučajevima došlo je do primjene sile. Komisija za stambena pitanja Ministarstva odbrane (dalje u tekstu 'Komisija za stambena pitanja') je često odbijala da razmotri pojedinačne pritužbe.

125. Također je evidentno da Vojna policija nije izvršavala sudske naloge o povratku stanara u njihove domove. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su zaprimili službeni dopis

od 20. jula 1993. godine u kojem bilježnik Opštinskog suda u Rijeci svjedoči da 'nije došlo do izvršenja sudskog naloga o povrtatku stanara u njihove domove'. Pripadnici vojne policije su odbili izvršiti nalog suda, jer su dobili 'druge naredbe od svojih pret-postavljenih'.

126. Prema podacima zaprimljenim od predstavnika Komisije za stambena pitanja, od usvajanja Zakona o privremenom pravu na korištenje stanova²⁹ pokrenuta je zakonska procedura za deložaciju 280 porodica, od kojih je 165 izvršeno, dok je 115 deložacija odloženo. Prema podacima Komisije za stambena pitanja, iako je u predhodnom režimu 85% stanova u vlasništvu JNA dodijeljeno Srbima, nacionalni sastav onih koji su bili deložirani je sljedeći: 50% Hrvati; 40% Srbi i 10% ostali.

127. U 3.120 slučajeva postupci su pokrenuti protiv 'državnih neprijatelja' prema članu 2. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stambenim odnosima Republike Hrvatske («Narodne novine» broj 22 od 17. aprila 1992. godine, strana 538, neslužbeni prevod, nadalje u tekstu se spominje kao 'Zakon o izmjenama'), član 102(a) je uvršten u Zakon Republike Hrvatske o stambenim odnosima i prema njemu sud ima pravo donijeti odluku o 'oduzimanju stambenog prava onima koji su učestovali ili učestvuju u neprijateljskim aktivnostima usmjerenim protiv Republike Hrvatske'. Međutim, u praksi su Srbi većinom osumnjičeni za neprijateljske aktivnosti i deložirani na osnovu odluke Komisije za stambena pitanja, bez prethodno pokrenute zakonske sudske procedure. Do ovakvih situacija je dolazilo usprkos odredbi državnog pravobranitelja Republike Hrvatske po kojoj bi Komisija za stambena pitanja trebala razmatrati dodjeljivanje na privremeno korištenje samo onih stanova koje nisu napustili vlasnici (pismo od 12. februara 1993. godine upućeno zapovjedniku Vojne policije). Nadalje, prema članu 105 Zakona o stambenim odnosima jasno se predviđa da odluku o deložaciji može donijeti samo sud.

128. Specijalni izvjestitelj cijeni napore lokalnih vlasti, kao što je slučaj s Općinskim vijećem Pule, da zaustave sve deložacije dok Upravni sud Republike Hrvatske ne donese presudu o zakonitosti postupka u svakom pojedinačnom slučaju.

129. Za vrijeme sastanka s predstavnicima Komisije za stambena pitanja u augustu 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je izrazio svoju zabrinutost u vezi s nezakonitim deložacijama. Predstavници vlasti su priznali da je bilo slučajeva nezakonitih deložacija i uvjerali su Specijalnog izvjestitelja da su poduzete kaznene mjere protiv pripadnika vojne policije. Komisija je, međutim, naglasila da su mnoge deložacije izvršile raseljene osobe iz područja pod zaštitom Ujedinjenih nacija, koje su 'uzele pravdu svoje ruke'. Komisija je također naglasila da se mora 'pokazati razumijevanje za one porodice kojima su Srbi nanijeli štetu', a naročito u situacijama kada je 'općepoznato da korisnici stana sarađuju sa neprijateljskom stranom'.

130. Osim nezakonitih deložacija, Specijalni izvjestitelj je također zabrinut određenim aspektima Zakona o stambenim odnosima, kojima se provodi diskriminacija i ugrožavaju prava korisnika stanova.

G. Uništavanje imovine

131. Prema vladinim izvorima, veliki broj objekata u vlasništvu hrvatskih građana srpske nacionalnosti je oštećen ili potpuno uništen eksplozivnim sredstvima, paljevinom ili na neki drugi način. Tokom 1992. godine oštećeno je ili uništeno 7.489 objekata, a od januara do marta 1993. godine 220 objekata.

132. Prema vladinim izvorima, pokrenuti su krivični postupci protiv 126 osoba hrvatske nacionalnosti, 13 osoba srpske nacionalnosti i 8 osoba koje su pripadale drugim etničkim skupinama. Ipak se može reći da vlasti nisu pokazale ozbiljnu zainteresiranost da spriječe izvršenje gore navedenih djela. Nevoljkost je izražena u izjavi visoko pozicioniranog vladinog dužnosnika koji tvrdi da je izvršenje ovih djela 'razumljivo' i može se promatrati u svjetlu 'opravdane mržnje' Hrvata prema Srbima.

H. Stanje u medijima

133. Stanje u medijima u Hrvatskoj je na mnogo načina pod uticajem dominantne klime nacionalne i vjerske mržnje, koja je često poticana dezinformiranjem, cenzurom i indoktrinacijom. Čini se da je kod novinara prisutna samocenzura i jednostrano gledanje stvari. Vlada ima značajan utjecaj na medije. Vijeće za zaštitu slobode štampe predviđeno članom 23 Zakona o medijima iz 1992. godine još nije osnovano.

134. Prema zakonu Republike Hrvatske namjerno širenje dezinformacija s ciljem uznemiravanja javnosti je kažnjivo. Specijalni izvjestitelj je zaprimio izvještaje u kojima se tvrdi da vlasti uz primjenu sile primjenjuju zakonske odredbe u svrhu sprečavanja širenja dezinformacija. Iako se prema članu 16. Zakona o medijima iz 1992. godine predviđa 'da osoba koja uživa imunitet ne može vršiti funkciju glavnog i odgovornog urednika nekog medija', član zakonodavnog tijela, kao i vladajuće stranke HDZ, je izabran za glavnog i odgovornog urednika novina Vjesnik u januaru 1993. godine, da bi potom bio smijenjen u julu 1993. godine. Međutim, Vlada još uvijek nije smijenila člana zakonodavnog tijela, kao i vladajuće stranke HDZ koji je 1991. godine godine izabran za generalnog direktora Hrvatske radio televizije (HRTV), prije nego što je usvojen Zakon o medijima.

135. Jedina nacionalna televizija (HTV) je pod kontrolom države. Postoje još četiri privatne lokalne televizijske stanice i nekoliko privatnih radio stanica. Ostaje još da se vidi da li će Nacrt Zakona o telekomunikacijama koji je predložila Vlada osigurati pristup nacionalnim televizijskim frekvencijama stanica u privatnom vlasništvu. Iako postoji nekoliko novina u privatnom vlasništvu, Vlada ima značajnu ulogu u kontoli medija. Čini se da je Vlada iskoristila Zakon o privatizaciji društvene imovine kako bi ostvarila kontrolu na ključnim pisanim medijima, kao što je Slobodna Dalmacija. Izdavačka kuća Vjesnik i distribucijska firma Tisak, obje pod kontrolom države, imaju monopol na državnom nivou. Ekonomska situacija, nedostatak kapitala i investicija iz inostranstva predstavljaju glavnu prepreku ka razvoju nezavisnih medija.

I. Situacija s muslimanskom manjinom i izbjeglicama

136. Situacija s muslimanskom manjinom i izbjeglicama u Hrvatskoj je dobila na značaju od posljednjeg izvještaja Specijalnog izvjestitelja. Prema popisu iz 1991. godine, 43.469 osoba ili 0,9% stanovništva Hrvatske su se izjašnjavali kao Muslimani. Najveći broj Muslimana živi u Zagrebu – 13.100 osoba ili 1,4%, i Rijeci – 13.340 osoba ili 2,3%. Muslimani su postotno najviše zastupljeni u Dubrovniku s 2.866 osoba, odnosno 4%. Broj muslimanskog stanovništva u Hrvatskoj se povećao zbog velikog priliva izbjeglica iz Bosne i Hercegovine od početka rata. Trenutno se u Hrvatskoj nalazi 276.548 bosanskih izbjeglica, od kojih su 200.000 Muslimani.

137. Od intenziviranja sukoba između HVO-a i Armije BiH u aprilu 1993. godine, hrvatski mediji koriste termin 'agresori' za Muslimane. Nadalje se iznosi da je izvještavanje o zločinima počinjenim u sukobu između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana selektivno i jednostrano, bez ozbiljne zabrinutosti o istinitosti podataka. Na primjer, kao što je već navedeno u stavu 34, Vjesnik je bez predhodne provjere o istinitosti podataka prenio vijest da je 9. augusta 1993. godine 35 Hrvata obješeno ispred katoličke crkve u Zenici. Mediji su rijetko izvještavali o slučajevima diskriminacije i nasilja nad Muslimanima u Hrvatskoj.

138. Dalmatinska obala je područje na kojem su Hrvati iz Hercegovine imali značajan utjecaj pa su Muslimani u ovom dijelu Hrvatske bili u veoma teškom položaju. Muslimanski vjerski službenici i druge važne ličnosti su u više navrata napadani i zastrašivani od strane lokalne policije i drugih organa vlasti. Prijavljeno je da su u Dubrovniku, Splitu i Zagrebu, kao i u drugim područjima, oštećeni ili uništeni poslovni prostori i domovi Muslimana. U većini slučajeva, policija nije iskazala ozbiljnu volju da spriječi ili kazni počinitelje pomenutih nedjela.

139. U izvještajima se navodi da je mnogim Muslimanima u Hrvatskoj uskraćeno državljanstvo, iako su ili rođeni u Hrvatskoj ili su već duži niz godina imali stalno borište u Hrvatskoj. U selima Rajevo Selo i Gunja u području Županje na granici sa Bosnom i Hercegovinom, uskraćeno je državljanstvo za 200 Muslimana. Osoblje na terenu je potvrdilo da je u mnogim slučajevima nekim članovima obitelji bez tačno određenog razloga uskraćeno državljanstvo, dok bi ostali članovi obitelji dobili državljanstvo. Zbog toga je veliki postotak muslimanskog stanovništva u ovom području oštećen. Mnoge od ovih osoba žive u ruralnim područjima, pa nisu upoznate sa zakonskim procedurama i mogućnošću žalbe.

140. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su 29. jula 1993. godine zaprimili izvještaje u kojima se navodi da su bosanske izbjeglice u Zagrebu, Samoboru, Splitu, Puli, Varaždinu i otoku Obonjanu protjerane iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu. U jednom potvrđenom slučaju civilna policija je uhapsila veliki broj izbjeglica u Zagrebu. Hrvatske vlasti su objasnile da su provodile policijsku akciju usmjerenu ka 'ilegalnim' izbjeglicama bez dokumenta. Međutim, većinu uhapšenih osoba su predhodno registrovale hrvatske vlasti, dok su ostali imali odgovarajuće dokumente koje je izdao UNHCR.

141. Četrdeset dvije izbjeglice su odvedene na granicu s Bosnom i Hercegovinom, predane snagama bosanskih Hrvata (HVO) da bi potom bili zatvoreni. Zatvorenici su većinom bili Muslimani, kojima je rečeno da će biti razmijenjeni za Hrvate koje u zatvoru drže bosanske vladine snage. Postoje izvještaji o zlostavljanjima i mučenjima u zatvorima, kao i o prisilnom radu na prvim linijama odbrane.

142. U pismu od 2. augusta 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je izrazio 'ozbiljnu zabrinutost' u vezi s protjerivanjima i naglasio da to predstavlja 'ozbiljno kršenje ljudskih prava i principa kojim se izbjeglice ne smiju silom vraćati u zaraćena područja'. Tokom sastanaka sa Specijalnim izvjestiteljem u augustu 1993. godine, visokopozicionirani službenici u Vladi Republike Hrvatske su dali garancije da se slični slučajevi protjerivanja neće više ponoviti.

143. Postoje izvještaji o pojedinačnim protjerivanjima koja su vršili pripadnici hrvatske policije, naročito u područjima koja graniče s Hercegovinom. Osoblje na terenu je zaprimilo izvještaj da je 28. augusta 1993. godine, da je hrvatska policija u Trogiru uhapsila jednog bosanskog Muslimana. Iako je imao uredne dokumente, poslali su ga preko granice u Kamenskom, gdje je predat vojnoj policiji HVO-a. UNHCR, koji je neprestano izražavao svoje negodovanje u vezi s protjerivanjima, uključio se u napore Vlade da s vlastima bosanskih Hrvata osigura ponovni povratak protjeranih izbjeglica u Hrvatsku. Kao rezultat stalnih protesta UNHCRa i saradnje sa Vladom, određeni broj izbjeglica je vraćen u Hrvatsku nakon što su ih oslobodile vlasti bosanskih Hrvata.

J. Situacija u područjima pod zaštitom Ujedinjenih nacija

144. U područjima pod kontrolom takozvane 'Republike Srpske Krajine', izvršeno je masovno 'etničko čišćenje' Hrvata i ostalih nesrba. Okružje je odisalo neprijateljstvom prema preostalim pripadnicima nacionalnih manjina i oni nastavljaju napuštati područja pod zaštitom Ujedinjenih nacija.

145. Kriminalci u manjim grupama, ili čak kao pojedinci, koriste neprijateljsko nastrojstvo prema Hrvatima za vlastitu korist. Neprijateljsko okružje je dodatno pojačano bezakonjem i ekonomskim pritiskom. Vlasti u Kninu nisu pokazale ozbiljnu volju da spriječe počinjenje navedenih djela. Pripadnici paravojnih formacija, kao što su snage teritorijalne odbrane, su, čini se, prolazili nekažnjeno. Općenito se može reći da se stupanj nasilja i napada usmjernih protiv Hrvata povećavao tokom vremena. Često su bili žrtve odmazde za akcije hrvatskih oružanih snaga.

146. Specijalni izvjestitelj je zaprimio nekoliko izvještaja koji se tiču zaplašivanja i napada kninskih vlasti na one Srbe koje su smatrali 'špijunima' i 'izdajnicima' zbog činjenice da su izmirili odnose sa Hrvatima.

Južni sektor UNPA

147. Prema informacijama koje je zaprimio Specijalni izvjestitelj trenutno je u Južnom sektoru i 'ružičastim zonama' nastanjen 1.161 Hrvat, a 1991. godine na tom području je živjelo 44.000 Hrvata. Najbrojnija hrvatska zajednica u sektoru je selo Podlapača u području Korenice. U selu s osam zaselaka živi 116 Hrvata. Oni su izloženi mučenju, ubijanju, pljački i otimanju poljoprivredne opreme. Prema zaprimljenim izvještajima samo je osam stanovnika izrazilo želju da ostane na tom području. Zbog sigurnosnih razloga mnogi stanovnici provode noć kod komšija čije se kuće nalaze u blizini baze UNPROFOR-a. Vlasti u Kninu su, međutim, reagovala na neke pri- tužbe i uhapsile, te zatim zadržale u pritvoru osumnjičene za ubistvo četvero Hrvata iz Podlapača. Još uvijek nisu identifikovali osumnjičene koji su navodno nosili uniforme teritorijalne odbrane, a koji se sumnjiče za ubistvo Hrvata 12. jula i 6. septembra u selu Podlapača.

148. Drniš i Vrlika također predstavljaju područje interesovanja, naročito nakon incidenta u Medačkom džepu, kada je hrvatsko stanovništvo većinom starije životne dobi podvrgnuto mučenju i zlostavljanju. U ovom području kninske vlasti ili nisu bile u mogućnosti ili nisu izražavale spremnost da pruže odgovarajuću zaštitu. Pristup civilnoj policiji Ujedinjenih nacija (UNCIVPOL) nije bio dozvoljen. Uslovi su bolji u području Bruske u opštini Benkovac, gdje su vlasti pružile određenu zaštitu u pogledu poštivanja ljudskih prava. U Laskovici je zatvoreno 18 Hrvata, a 30 u Sonkoviću. Na području Knina i Korenice nekoliko vjerskih objekata je pretrpilo ozbiljna oštećenja.

149. Prema izvještaju lokalnog Crvenog krsta od 29. juna 1993. godine broj raseljenih osoba i izbjeglica u Južnom sektoru i 'ružičastim zonama' je iznosio 34.636. Također je izvješteno da, prema podacima od 22. januara 1993. godine, 11.491 osoba je imala status izbjeglice. Od ukupnog broja raseljenih osoba i izbjeglica svi su bili pripadnici srpskog naroda sa izuzetkom 136 Hrvata i 66 ostalih.

Sjeverni sektor UNPA

150. Zaprimljeno je nekoliko izvještaja o zlostavljanjima i zaplašivanjima između 1.500 i 2.000 Hrvata koji su ostali da žive u ovom području, na kojem je prema nezvaničnim podacima nastanjeno oko 70.000 osoba. Tokom posjete području u maju 1993. godine, osoblje na terenu došlo je do saznanja da je najmanje 35 nesrba zatvoreno u Vojniću. Razlozi zatvaranja su većinom bile 'disciplinske mjere' i 'nezakonito prelaženje granice'. Zaprimljeni su izvještaji da su dvije osobe koje su nestale iz hrvatskog sela Maja, u blizine Gline, pronađene mrtve.

151. Specijalni izvjestitelj je također zaprimio izvještaje o ubijanju Srba. Tijela tri srpska civila, koja su navodno ubijena u zasjedi, pronađena su 23. maja 1993. godine u blizini sela Gora kod Petrinje. Ubijeni su s bliske udaljenosti. Za vrijeme posjete sektoru, 26. maja, pronađena su još četiri tijela na istom području. Bili su u uniformama i čini se da su ubijeni pucnjem u glavu, dok su ležali licem okrenuti ka zemlji. U drugom događaju, od 14. jula 1993. godine, četiri civila su ubijena i dvadeset sedam je povrijeđeno kada je putni-

čki voz naletio na protivtenkovsku minu na mostu zapadno od grada Gline. Iako niti u jednom slučaju nije utvrđen identitet počinitelja, pretpostavlja se da su gore navedena djela počinili 'hrvatski infiltratori' izvan područja pod zaštitom Ujedinjenih nacija.

152. Za vrijeme posjete Sjevernom sektoru u augustu 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je održao sastanke za zvaničnicima UNPROFOR-a i razmatrali su pitanje povratka raseljenih Hrvata. Međutim, bilo je jasno da povratak ne može biti osiguran u okruženju u kojem dominiraju nasilje i vojne aktivnosti. Specijalni izvjestitelj je tokom svoje posjete i sam svjedočio uništenju jednog hrvatskog doma.

Zapadni sektor UNPA

153. Procjenjuje se da 15.000 Hrvata, kao i 1.300 Srba koji su napustili Zapadni sektor, trenutno ima status raseljene osobe u Republici Hrvatskoj. Također se procjenjuje da je 15.000 raseljenih osoba srpske nacionalnosti izbjeglo u Istočni sektor. U Zapadnom sektoru se 30. aprila 1993. godine nalazilo 12301 raseljena osoba, o kojih je 4.946 bilo u Zapadnom sektoru pod hrvatskom kontrolom, dok se 7.355 nalazilo u području pod kontrolom kninskih vlasti.

154. U području Zapadnog sektora pod hrvatskom kontrolom, zaprimljeni su izvještaji o nastavku diskriminacije i maltretiranja Srba. U jednom od slučajeva diskriminacije u aprilu 1993. godine, daruvarske lokalne vlasti su donijele odluku kojom se uskraćuje pravo na socijalnu pomoć raseljenim osobama srpske nacionalnosti koje su 1990. godine učestvovala na referendumu o kulturnoj autonomiji Srba. Zahvaljujući zajedničkoj akciji UNPROFOR-a i UNHCR-a odluku je poništio povjerenik Vlade Republike Hrvatske za Daruvar.

155. U područjima Zapadnog sektora pod kontrolom kninskih vlasti bilo je nastanjeno između 35.000 i 40.000 osoba, od kojih je 500 bilo Hrvata. Prema podacima kninskih vlasti 30 procenata stanovništva su činile raseljene osobe. Na sastanku sa osobljem na terenu kninske vlasti su se žalile da im snage UNPROFOR-a nisu dozvolile da nasele 6.000 raseljenih Srba u 'prazna' hrvatska sela.

156. Zbog saradnje s hrvatskom Vladom u mjerama izgradnje povjerenja, nekoliko Srba u Zapadnom sektoru je nepravedno okarakterisano kao 'izdajice'. Dva bivša visokopozicionirana službenika u Kninu su 21. septembra 1993. godine optužena za saradnju sa Hrvatima i uhapšena zbog učešća u projektu obnove koji je sponzorirao UNOV/UNDP i nevladina organizacija. Voditelj projekta, Srbin, je također uhapšen.

Istočni sektor UNPA

157. Prema podacima iz popisa 1991. godine i popisu iz 1993. godine koji je izvršio UNCIVPOL, broj stanovnika hrvatske nacionalnosti se smanjio s 46% na samo 6%, dok se broj stanovnika srpske nacionalnosti povećao s 34% na 76%. Podaci iz popisa ukazuju

da se u istom periodu broj stanovnika mađarskog porijekla smanjio za 44%, s 10.131 na 5.765.

158. Nastavlja se priliv raseljenih osoba izvan sektora, a kao razlozi se navode zastrašivanje, spajanje porodica i ekonomski pritisak. Napadi na manjine su obuhvatali ubistva, paljevinu, oružane pljačke. Od 53 poznata slučaja ubistva Hrvata počinjena u periodu između maja i decembra 1992. godine, samo je pet slučajeva istraženo i počiniteljima tih djela se sudilo. Postoje izvještaji da su pripadnici lokalne policiji brutalno pretukli nekoliko nesrba. U izvještajima se također navodi da su nesrbi prisilno mobilisani, a u nekoliko slučajeva su oni koji su odbili mobilizaciju pretučeni, zatvoreni i čak ubijeni.

159. Činjenica da su Hrvati diskriminirani pri dodjeli humanitarne pomoći i pružanju medicinske pomoći je zabrinjavajuća. U izvještajima se navodi da je u bolnici u Vukovaru uskraćena neophodna količina zavoja i analgetika hrvatskim pacijentima. Jednoj starijoj Hrvatici, koja je bila u kritičnom stanju nakon pokušaja samoubistva, uskraćena je transfuzija krvi, pa je umrla narednog dana. Također je izviješteno da su zaposlenici lokalnog Crvenog krsta u Baranji otvoreno diskriminirali pripadnike manjina pri dodjeli hrane.

160. Tokom jula 1993. godine uništeno je sedam katoličkih crkvi u Istočnom sektoru. Crkvena zgrada u Iloku je tri puta granatirana.

K. Granatiranje civilnih područja koje su vršile zaraćene snage

161. Oružane snage takozvane 'Republike srpske Krajine' su planirano i sistematski granatirale civilne objekte u hrvatskih selima i gradovima. Prema hrvatskim izvorima, između aprila 1992. godine i jula 1993. godine 187 civila je poginulo, a 628 je povrijeđeno kao posljedica granatiranja srpskih snaga. U izvještajima se također navodi da je 210.000 objekata izvan područja pod zaštitom Ujedinjenih nacija ozbiljno oštećeno ili uništeno granatiranjem

162. Ozbiljna oštećenja su pretrpjele mjesta na dalmatinskoj obali Zadar, Biograd, Tribunj i Filipjakov, kao i okolna područja. U drugim dijelovima zemlje, teško su oštećeni Gospić, Karlovac i Ogulin i okolna područja. Bilo je dana kada su pojedina mjesta granatirana više stotina puta. Kao posljedica ovih napada, mnogi civili su poginuli i ranjeni, teško su oštećeni civilni objekti uključujući škole, bolnice, izbjegličke kampove, kuće i stanove.

163. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su 14. septembra 1993. godine posjetili Kralovac da bi istražili oštećenja nastala granatiranjem. Izvijestili su da su civilni objekti, uključujući bolnice i izbjegličke kampove koji se nisu nalazili u blizini vojnih objekata, namjerno granatirani sa srpskih položaja sa kojih je ove mete bilo moguće vidjeti golim okom. Tri civila su poginula u granatiranju izbjegličkog kampa 'Gaza'. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su također istražili oštećenja nastala udarom 500 kilograma teškog

projektila 'Žaba-7' koji 11. septembra ispaljen na naselje Lučko, u neposrednoj blizini Zagreba.

164. Specijalni izvjestitelj je zaprimio izvještaje da su hrvatske snage granatirale civilna područja u Medačkom džepu. Riječ je o selima Baljci u blizini Drniša, Vrljica u blizini Sinja, Biljane Gornje u okolini Benkovca, Ravni Kotari i Knin.

III. SAVEZNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA

A. Uvod

165. Zbog nepostojanja područnog odjela u Saveznoj Republici Jugoslaviji, Specijalni izvjestitelj se oslonio na podatke koje je prikupio Centar za ljudska prava iz Ženeve, kao i podatke do kojih su došla dva saradnika Specijalnog izvjestitelja tokom posjete Srbiji i Crnoj Gori između 13. i 26. oktobra 1993. godine. Posjetili su Beograd, Prištinu, Novi Pazar, Novi Sad i Podgoricu i susreli se sa zvaničnicima Savezne vlade, kao i vlada Srbije, te Crne Gore. Također su imali sastanke s pojedincima i predstavnicima nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija.

B. Srbija

Lična sigurnost

166. Specijalni izvjestitelj je primio izvještaje u kojima se navodi da policija u Republici Srbiji često pretjerano koristi silu. Izvještaji dolaze od advokata, žrtava i organizacija za zaštitu ljudskih prava iz Beogradu, Novom Pazaru i Kosovu, te nezavisnih medija (Vreme i Borba). Zlostavljanja se dešavaju i u političim i kriminalnim slučajevima gdje se pojedinci drže u zatvoru, a u ove aktivnosti je uključena i zvaničnu policija i organi sigurnosti. Nadalje se čini da policija pretjerano koristi silu, kako u pretresima, tako i u odnosima sa ljudima.

167. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su intervjuisali sedam Albanaca sa Kosova koji su oslobođeni iz zatvora u posljednja dva mjeseca. U svojim izjavama govore o tome da su bili mučeni i pretučeni, o čemu svjedoče i brojni ožiljci. Zabilježeno je također da je policija primjenjivala pretjeranu upotrebu sile za vrijeme političkih demonstracija 1. juna u Beogradu. Intervjuisana je i jedna osoba koja je tog dana teško pretučena, a o svojim povredama predočila je i stručno mišljenje ljekara. Prijavljeno je da je policija u Novom Pazaru primjenjivala pretjeranu upotrebu sile tokom istraga u političkim slučajevima, kao i da je većina osoba koje su prošle kroz policijske ruke bila pretučena.

168. Sredinom oktobra se u Beogradu počelo javno govoriti o brutalnosti policije. Prvenstveno zbog slučaja glumice Nadežde Bulatović kojoj je slomljena nadlaktica i nos dok je čekala u redu za hranu. Glumicu je nakon ispitivanja pretukla policija zbog toga što je javno govorila o netransparentnosti u raspodjeli brašna. Odluka da se kazne od-

govorni policijski službenici se smatrala presedanom, i pretpostavlja se da je do nje došlo zbog poubliciteta koji se pridavao slučaju Bulatović. Borba je opisala ponašanje policije kao trend 'zastrašivanja javnosti', koji je započeo policijskom reakcijom na demonstracijama u junu 1993. godine (pogledaj dole). Beogradski advokat je rekao saradnicima Specijalnog izvijestitelja da su osumnjičeni za krivična djela često tretirani na brutalan način, koji se graničio sa mučenjem.

169. Prema Zakonu o krivičnom postupku SFRJ, koji je još na snazi, osoba osumnjičena za počinjenje krivičnog djela može biti zadržana u zatvoru najduže 72 sata. Odmah nakon hapšenja mora se obavijestiti tužitelj, dok advokatu u ovom vremenskom periodu nije dozvoljen pristup. Nakon 72 sata, osumnjičena osoba mora biti dovedena pred istažnog sudiju, koji odlučuje o daljem toku istrage, odnosno da li postoji osnova za produženja pritvora. Od ovog trenutka osumnjičenik ima pravo na pravnu pomoć. Istražni sudija mora donijeti odluku u roku od 24 sata, a osumnjičenik i advokat odbrane moraju biti obaviješteni o tome. Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srbije od 17. jula 1991. godine dozvoljava pritvor u prva 24 sata, da bi se utvrdio uzrok u slučajevima kada se osoba tereti za remećenje javnog reda i mira i ugrožavanja sigurnosti. Prema članu 11. obitelj zatvorene osobe treba biti odmah obavještena. Osumnjičenik nema pravo da se sastane sa advokatom. Ministarstvo pravde Savezne Republike Jugoslavije je izvjestilo saradnike Specijalnog izvijestitelja da se Ustavom predviđaju viši standardi od onih propisanih u Zakonu o krivičnim postupku i da će se Zakon uskladiti sa Ustavom do kraja 1994. godine.

170. Ova procedura se nije redovito provodila kada su osobe bile pod istragom zbog političkih razloga. Saradnici Specijalnog izvijestitelja su obaviješteni da su zatvorenici često maltretirani u periodu od 72 sata, te da odluku o hapšenju istažni sudija nije često donosio u zakonom propisanom vremenu. Na Kosovu su istragu u političkim slučajevima vršili organi sigurnosti bez prisustva advokata odbrane. U jednom slučaju istražni sudija nije donio odluku u roku od dvadeset dana. U nekoliko slučajeva, advokat odbrane nije bio obaviješten o odluci o zatvaranju i istrazi u zakonom propisanom roku za žalbu. U jednom slučaju, nakon što je istražni sudija naložio organima sigurnosti da provedu istragu, uložena je žalba Okružnom sudu u Prištini o brutalnim metodama istrage. Zamjenik predsjednika suda je odbio žalbu, a kao razlog je naveo činjenicu da nema ovlasti nad organima sigurnosti.

171. Za manje prekršaje se provodi administrativna procedura, koja uključuje kaznu zatvora do 60 dana i novčane kazne. Manji prekršaji obuhvataju kršenje javnog reda i mira i opštinske vlasti ih između ostalog koriste da bi se kaznili učesnici u političkim demonstracijama. Procedura ne uključuje potpunu istragu i prava osumnjičenika su umanjena.

Sloboda okupljanja i udruživanja

172. Državni tužitelj Republike Srbije je zatražio od Ustavnog suda Republike Srbije da zabrani Srpski pokret obnove (SPO). Ovo je drugi zahtjev za zabranu rada političke

partije. Sud već razmatra zahtjev da se rad Sandžačke demokratske partije proglašeni nezakonitim na osnovu člana 42. Ustava Republike Srbije. Predsjednik Ustavnog suda je obavijestio saradnike Specijalnog izvjestitelja da će sud biti veoma oprezan pri donošenju odluke o zabrani rada političke partije.

173. Inicijativu o zabrani rada pratile su demonstracije u Beogradu 1. juna 1993. godine. Odgovor srbijanskih vlasti oslikava težak položaj opozicionih stranaka u Srbiji. Za vrijeme rasprave u srbijanskoj skupštini o međunarodnom položaju Jugoslavije, zastupnik Srpskog pokreta obnove zatražio je ostavku predsjednika Miloševića. U trenutku kada je zastupnik napuštao skupštinu napao ga je i onesvjetio zastupnik Radikalne stranke. Ovaj događaj je izazvao demonstracije, u kojim je prema zvaničnim izvorima zatvorena 121 osoba, usmrćen jedan policajac, a 32 osobe su povrijeđene. Policija je upala u ured SPO-a i tom prilikom uhapsila 40 zastupnika, službenika, članova, novinara, kao i predsjednika SPO-a, Vuka Draškovića. Nevladini izvori su zabilježili da je policija primjenjivala silu kako za vrijeme trajanja tako i nakon demonstracija. Nakon što je silom prekinula politički skup, policija je pretukla više od 250 učesnika demonstracija koji su namjeravali pobjeći, nastavljajući da tuče čak i one koji su pali na zemlju. Tom prilikom je nastradao i veći broj prolaznika.

174. Medinski izvještaji svjedoče da je nakon hapšenja gospodin Drašković pretrpio ozbiljne povrede koje su nastale kao posljedica batinanja. Specijalni izvjestitelj je zatražio od jugoslovenskih vlasti da ga oslobode i omoguće mu odgovarajuću medicinsku njegu. Gospodin Drašković je poslije optužen za ubistvo, krivični prekršaj i napad na policajca. Optužbe za ubistvo je oslobođen 9. jula 1993. godine. U oktobru je oslobođen optužbe za napad na policajca.

175. Skupovi u Kraljevu i Nišu, koji su pozivali na proteste protiv hapšenja Draškovića i primjene sile od strane policije, su zabranjeni. Policija je ispitala članove SPO-a o njihovim političkim aktivnostima. Procjenjuje se da je 400 ljudi uhapšeno u vezi sa demonstracijama, kako onim od 1. juna, tako i onim koje su se poslije desile.

Sloboda izražavanja i medija

176. U januaru 1993. godine, 1.000 zaposlenika Radio televizije Srbije je poslano na 'prisilni odmor'. Dok se ova praksa većinom koristila kao odgovor na ekonomski pritisak zaposlenih, zaposlene su druge osobe, pa se čini da je Radio televizija Srbije koristila političke kriterije pri donošenju odluke o slanju zaposlenika na prisilni odmor. Među otpuštenim novinarima i tehničarima su se nalazili visoko kvalifikovani profesionalci i oni koji su javno osudili ratno – huškačku politiku državne radio televizije i njeno poticanje nacionalne i vjerske mržnje. Mnogi od njih su bili članovi nezavisnog sindikata. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su intervjuisali dva bivša zaposlenika, jednog novinara (Muslimana) i tehničara (sindikalnog aktivistu). Obojica su bili priznati kao stručnjaci i obojica su spadali u zaposlenike televizije koje je Vojislav Šešelj, vođa ultra nacionalističke Srpske radikalne partije, okarakterisao kao 'špijune', 'kolaboracioniste' ili 'izdajnike Srbije'.

177. Jugoslovenskim Ustavom (član 37) i Zakonom o javnom informisanju (član 31) utvrđeno je pravo o ispravljanju lažnih navoda, ali Radio televizija Srbije je često odbijala da objavi ispravke lažnih navoda opozicionih političara i nezavisnih medija. Pravo na ispravku lažnih navoda je odbijeno TV novinarima koje je imenovao Šešelj (pogledaj gore) i Vuku Draškoviću, vođi SPO-a.

178. Anti- ratni centar u Beogradu, nevladina organizacija, je analizirala jugoslovensku štampu da bi utvrdila upotrebu 'govora mržnje' (pisanje koje potiče mržnju). Centar vjeruje da javno izražena netolerancija, uvrede i zastrašivanja često vode ka fizičkom nasilju. Centar u svom izvještaju opisuje stav Večernjih Novosti, koje imaju najveći dnevni tiraž, kao: 'Govor mržnje se direktno oslikava u veličanju Srba, ... i omalovažavanju i mržnji drugih ljudi, sa izraženom ksenofobijom... Omalovažavanje drugih ljudi i poticanje mržnje prema njima se provodi kroz neprestano poticanje dvojbi u pogledu karakteristika i lojalnosti nacionalnih manjina u bivšoj Jugoslaviji.' Saradnici Specijalnog izvjestitelja su zabilježili da Radio televizija Srbije u svom programu emituje programe koji ocrnjuju etničke skupine i koji su izrazito diskriminirajuće prirode.

179. Autori tekstova i govora koji potiču nacionalnu i rasnu mržnju obično prolaze nekažnjeno. Ipak se vodi istraga u slučaju Haruna Hadžića, bivšeg predsjednika sandžackog Komiteta za zaštitu ljudskih prava. Slučaj se tiče posebnog izdanja magazina Sandžak u kojem se gospodin Hadžić, kao gost urednik, bavio kršenjima ljudskih prava. Navodni prekršaj obuhvata objavljivanje lažnih informacija.

180. Dušan Relic, strani urednik urednik magazina Vreme kidnapovan je 21. septembra 1993. godine na ulici u kojoj je živio, a zatim su ga nepoznate osobe držale u pritvoru i ispitivale. Novine su odmah izvjestile o ovom događaju, pa je gospodin Relic oslobođen. Specijalni izvjestitelj je zatražio od srbijanskih vlasti da poduzmu sve mjere kako bi se pronašli i kaznili odgovorni.

181. Podaci koje je objavilo Udruženje novinskih izdavača ukazuju na uticaj hiperinflacije na novinski tiraž i samim tim na javni pristup informacijama. Krajem augusta 1993. godine, ukupni tiraž svih dnevnih novina u Srbiji i Crnoj Gori je iznosio 250.000 primjeraka. Zatim je došlo do zamrzavanja cijena pa se tiraž popeo na 400.000 primjeraka. Krajem oktobra 1993. godine, došlo je do odmrzavanja cijena, pa je 22. oktobra cijena Borbe skočila s 2.000 na 15.000 dinara. Tiraž je znatno opao.

Diskriminacija i državljanstvo

182. Nевladini izvori izvještavaju da je nakon predsjedničkih izbora u decembru 1992. godine, došlo do povećanja institucionalnog i neinstitucionalnog pritiska na pripadnike različitih vjerskih zajednica i organizacija u Beogradu.

183. Zakonska nesigurnost u vezi s državljanstvom Savezne Republike Jugoslavije je poticala diskriminaciju protiv onih koji nisu mogli potvrditi državljanstvo, (za raspravu

o hrvatskom državljanstvu pogledaj stav 115.). U pravilu su se još uvijek primjenjivali bivši savezni i republički zakoni o državljanstvu (Zakon o državljanstvu SFRJ iz 1976. godine i Zakon o državljanstvu Republike Srbije iz 1979. godine, dopunjen 1983. godine). Po ovim zakonima državljani bivše Jugoslavije su imali dvojno državljanstvo: bili su državljani Jugoslavije (državljan savezne države) i republički državljani (državljan jedne od konstitutivnih republika). Oni koji nisu imali državljanstvo Srbije ili Crne Gore, a nisu stekli državljanstvo Slovenije, Hrvatske ili Makedonije su zapravo postali osobe bez državljanstva. U praksi se nisu razmatrali zahtjevi za dobijanje ili potvrdu državljanstva Savezne Republike Jugoslavije. Stanovnici Savezne Republike Jugoslavije koji nisu mogli dokazati da imaju državljanstvo Republike Srbije su se suočavali sa diskriminacijom u pogledu zaposlenja, stambenog pitanja i obrazovanja, gdje su pristup imale samo osobe sa državljanstvom. Ova situacija je pogađala dvije grupe ljudi: osobe koje, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, već duži niz godina žive na teritoriji Srbije ili Crne Gore, ali nisu podnijeli zahtjev za državljanstvo i raseljene osobe iz drugih dijelova bivše Jugoslavije, koje ne posjeduju državljanstvo države sa čije teritorije su izbjegli. Problem leži u činjenici da vlasti ne poštuju važeći zakon, kao i u nepostojanju zakona o državljanstvu kojim bi se regulisalo stjecanje i gubitak jugoslovenskog državljanstva.³⁰

Situacija s izbjeglicama

184. U Srbiji se nalazi oko 530.000 izbjeglica sa drugih područja bivše Jugoslavije (84,2% Srba, 6,2% Muslimana i 1,6% Hrvata). Usprkos teškoj ekonomskoj situaciji, svi imaju jednako pravo na socijalnu pomoć i obrazovanje. Zakonom o izbjeglicama iz 1992. godine se određuje da osoba može izgubiti status izbjeglice, ako, između ostalog, odbije da izvršava vojne ili druge propisane dužnosti, koje uključuju rad koji organizuje Komesarijat za izbjeglice. Gubitak statusa izbjeglice povlači sa sobom gubitak prava na humanitarnu pomoć, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu.

185. Po novim pravilima koje je propisao srbijanski Komesar za izbjeglice u maju 1993. godine, određena područja Bosne i Hrvatske se smatraju 'sigurnim' i osobama iz ovih područja se obično odbijao zahtjev za statusom izbjeglice. 'Sigurne opštine' su ona područja Bosne i Hrvatske pod srpskom kontrolom. Pravila su usklađena sa politikom obeshrabrivanja Srba da napuštaju ta područja, naročito ako se radi o vojno sposobnim osobama. Srbijanski komesar za izbjeglice je obavijestio saradnike Specijalnog izvjestitelja da Srbi iz područja Bosne i Hrvatske 'koja nisu pogođena ratom' (na primjer Knin) ne mogu dobiti status izbjeglice, ali se također od njih ne zahtijeva da napuste Srbiju. Međutim, Specijalni izvjestitelj je konstatovao da u ovim uslovima oni nemaju zakonsku osnovu da ostanu u Srbiji. UNHCR je u više navrata izrazio svoju zabrinutost u vezi sa pravilima i naglasio da bi vlasti bar trebale razmatrati svaku molbu posebno.

³⁰ Pogledajte paragraf 115, 183

186. U februaru 1993. godine, Misija Komisije o sigurnosti o saradnji u Europi (CSCE) u Vojvodini je zaprimila izvještaje u kojima se navodi da 'naoružane bande' vrše nezakonitu mobilizaciju srpskih izbjeglica iz takozvane 'Republike srpske Krajine'. 'Naoružane bande' ih kupe sa ulice, a zatim šalju pune kamione 'dobrovoljaca' na prve linije. Saradnici Specijalnog izvjestitelja su zaprimili izvještaj da su iz grupe od 500 bosanskih Srba koji su u martu 1993. godine došli u izbjeglički centar u Sremskoj Mitrovici izdvojeni muškarci i poslani na ratište. Službenici kampa su zasigurno znali za događaj. Kao rezultat ovog i sličnih događaja, vojno sposobne izbjeglice su nevoljko tražile status izbjeglice u strahu da će na taj način privući pažnju vlasti na sebe.

187. Jugoslovenska vlada je u novembru 1992. godine izvijestila Vijeće o ljudskim pravima da je osiguran oprost onima koji su dezertirali iz savezne armije, ili se nisu odazvali vojnim pozivima, ili su učestvovali u pobunama, ili nisu poštovali naredbe vojnih vlasti. Međutim, do sada nije zabilježen niti jedan slučaj oprosta.

C. Situacija na Kosovu

188. Nastavlja se polarizacija albanskog i srpskog stanovništva na Kosovu. Područje koje posebno zahvaćeno polarizacijom je pravosudni sistem. Albanci nemaju povjerenje u volju i sposobnost suda da donese nezavisan i učinkovit pravni lijek, ukazujući pritom na mali broj sudija albanske nacionalnosti. CSCE posmatrči su istražili ovo pitanje i tvrde: 'Glavni razlog nezastupljenosti albanskih sudija leži u činjenici da većina Albanaca odbija raditi u sudu. Sudije moraju položiti zakletvu vladi, što bi za mnoge Albance značilo priznanje onoga što oni smatraju nezakonitim srpskim režimom.' Međutim, situacija u stvarnosti je mnogo komplikovanija, što pokazuje i iskustvo Okružnog suda u Prizrenu. Troje albanskih sudija je odbilo služiti u službi, ali u junu 1993. godine, srbijanska skupština je otpustila dvojicu dobro kvalifikovanih sudija, okarakterisavši ih kao 'separatističke ubojice'.

Maltretiranje i zlostavljanje

189. Specijalni izvjestitelj i dalje prima izvještaje da srbijanska policija i organi državne sigurnosti krše zakon i ispoljavaju pretjeranu upotrebu sile prema Albancima na Kosovu. Broj izvještaja se značajno povećao od jula 1993. godine

190. U maju 1993. godine, 30 Albanaca je služilo zatvorsku kaznu za nezakonite političke aktivnosti. U ovaj broj nisu uračunati oni kojima je propisana kazna zatvora u trajanju do 60 dana. Nastavljaju se nova suđenja; osumnjičeni su većinom optuženi po članu 116. Zakona o krivičnom postupku Republike Srbije koji se tiče aktivnosti usmjerenih ka narušavanju teritorijalnog integriteta Jugoslavije. Albanski izvori su izvijestili da su od jula do oktobra 1993. godine zatvorene 93 osobe koje su i dalje u zatvoru; među njima se nalaze bivši oficiri Jugoslovenske narodne armije, kao i članovi Demokratske lige Kosova.

191. Dva bivša zatvorenika su obavijestila saradnike Specijalnog izvjestitelja da su u augustu 1993. godine sistematski zlostavljani da bi ih se natjeralo da priznaju članstvo u nezakonitom albanskom separatističkom pokretu, kao i da bi odali podatke o naoružanju. U oba slučaja su ih pitali da li posjeduju oružje. Kada su to porekli, rečeno im je da nabave oružje i predaju ga policiji.

192. Albanske organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava su izvijestile o smrtnim slučajevima koji su nastupili kao posljedica zatvaranja i maltretiranja koja su vršili službenici policije. Jedan takav slučaj, Adema Zeqiraja iz Đakovice, istražili su posmatrči CSCE-a. Gospodin Zeqiraj je upašen 17. decembra 1992. godine u kući svoga oca u kojoj je policija tražila naoružanje. Sljedeći dan je primljen u bolnicu u Đakovići, a zatim je prebačen u bolnicu u Prištini, gdje je i umro 19. decembra. U medicinskom izvještaju iz bolnice u Đakovici se navodi da je u bolnicu stigao u stanju šoka, sa unutrašnjim krvarenjem i ozbiljnim povredama bubrega.

193. Srbijanski ministar unutrašnjih poslova je obavijestio saradnike Specijalnog izvjestitelja da su zabilježena 52 napada na pripadnike policije između 1. januara i 30. septembra 1993. godine. Dva policajca su ubijena, dok ih je 15 ranjeno. Zamjenik ministra je porekao da su Albanci koji su predhodno bili u kontaktu sa posmatračima CSCE-a uhapšeni. Međutim, ovo poricanje se nije slagalo za izjavama koje su saradnici Specijalnog izvjestitelja dobili od četiri osobe koje je policija ispitala po odlasku posmatrača CSCE-a.

194. Specijalni izvjestitelj je također zaprimio izvještaje u kojima se navodi da policija u potrazi za nezakonitim naoružanjem primjenjuje silu i maltretira ljude. Potrage za nezakonitim naoružanjem su česte. Često su popraćene uništavanjem imovine, uključujući uništavanje nacionalnih zastava, knjiga i učila, kao i oduzimanjem novca i vrijednosti.

Istjerivanje iz kuća

195. Osoblje Specijalnog izvjestitelja je primilo izvještaje o istjerivanju Albanaca iz mjesta stanovanja u kojima su potpuno legalno boravili, koje je činjeno bez zakonske procedure i s ciljem udomljavanja srpskih porodica. U jednom od takvih slučajeva koji se dogodio 7. decembra 1992. godine radnika firme JP Elektroprivreda Kosovo su izbacila iz stana u kojem je legalno živio, dvojica policajaca. Taj radnik je radio 20 godina u navedenoj firmi i od nje je dobio stan. Nakon što je istjeran, stan je zauzela srpska porodica. Pravna procedura oko ovog slučaja se sada vodi na sudu u Prištini.

Upotreba jezika

196. Albanci su "nacionalna manjina", prema federalnom Ustavu, i imaju ustavno pravo na upotrebu vlastitoga jezika u područjima gdje žive, kao i pravo na upotrebu svog jezika u sudskim procedurama. Zakon Republike Srbije o zvaničnoj upotrebi jezika i

pisma iz 1991. godine daje opštinama pravo da odluče koji jezici će biti u zvaničnoj upotrebi. Uzevši u obzir upotrebu albanskog jezika prije 1990. godine i činjenicu da Albanci čine oko 90% stanovništva na Kosovu, Specijalni izvjestitelj vjeruje da je upotreba albanskog jezika u svim službenim procedurama normalna praksa, bez obzira na to koliko je procentualno Albanaca prisutno u opštinskim tijelima. U praksi, dolazi do pada zvanične upotrebe albanskog jezika.

197. Specijalni izvjestitelj ukazuje i na pitanje izdavanja osobnih dokumenata, rodnih i vjenčanih listova i drugih zvaničnih dokumenata na srpskom jeziku. Osoblje Specijalnog izvjestitelja je napravilo kopije osobnih dokumenata izdatih u Prištini: 1984. godine su dokumenti izdavani na tri jezika (albanski, srpskohrvatski i turski); 1990. godine na dva jezika (srpskohrvatski i albanski), a 1993. godine samo na srpskom jeziku.

198. Postupci na Okružnom sudu u Prizrenu se sada vode samo na srpskom jeziku, iako je 95% okrivljenih u postupcima albanske nacionalnosti. Prije 1990. albanski i srpsko-hrvatski jezik su imali ravnopravan status, a kriterij je bio da se postupak vodi na jeziku optuženog. Iako se, teoretski, žalba može uputiti i na albanskom, u praksi se neće razmatrati jer postoji samo jedan prevodilac. Žalbu koju je pripadnik albanske nacionalnosti uputio Tužilaštvu Okružnog suda u Prištini, a koja se odnosila na loš tretman policije, s priloženom medicinskom potvrdom, istog dana je vraćena (27. august 1993. godine) okružni tužilac uz sljedeće obrazloženje: "Vraćamo vam vašu žalbu...da biste je preveli na srpskohrvatski jezik".

199. Na cijelom području bivše Jugoslavije mijenjali su se nazivi ulica tokom 1993. godine, što je bilo uzrokovano političkim promjenama. Iako u većini slučajeva ta praksa nije sporna, osoblje Specijalnog izvjestitelja je dobilo izvještaj o promjenama naziva ulica u Prištini i Prizrenu, gdje su ulice dobijale nazive srpskog karaktera iako je većinsko stanovništvo bilo albansko. Specijalni izvjestitelj je dobio informaciju da je u Prizrenu 90% naziva ulica promijenjeno od 1991. godine. Na primjer, naziv "Bayran Curri" (albanski vođa) je promijenjen u "27. mart" (datum donošenja Ustava Srbije iz 1992. godine); naziv "Prizrenska liga" (Liohja e Prizreni) u "Car Dušan" (srpski kralj). Slične promjene su napravljene i u dijelovima Vojvodine s većinskim mađarskim stanovništvom.

Obrazovanje

200. Specijalni izvjestitelj je obaviješten o neprestanim policijskim uznemiravanjima nastavnika i učenika koji rade u takozvanom paralelnom obrazovnom sistemu, uz upotrebu i sile protiv njih.

201. Prema podacima predsjednika Udruženja albanskih nastavnika, tokom 1992-1993. školske godine, 274.280 učenika je pohađalo osnovne "paralelne" škole. Ovaj broj se može uporediti sa zvaničnim podacima iz 1990. godine koji pokazuju da je više od 295.000 albanskih učenika upisano u državne osnovne i srednje škole, te fakultete. Treba napomenuti da su "paralelne" škole počele sa radom nakon augusta 1990. go-

dine kada su nastavnici odbili da prihvate novi nastavni plan napisan od strane Ministarstva obrazovanja u Beogradu, te je oko 18.000 nastavnika zbog toga izgubilo posao. Novi nastavni plan je obavezan u cijeloj Srbiji i zamjenjuje, između ostalog, nastavne planove koje su donijeli obrazovni odbori na Kosovu i Vojvodini. Ovi odbori su ukinuti, kao dio šireg procesa centralizacije, sa ciljem stvaranja jedinstvenog obrazovnog sistema za sve škole u Srbiji. "Paralelni" sistem funkcionira na svim nivoima obrazovanja. Nastava se izvodi na albanskom jeziku, prema nastavnom planu koji ne priznaje Ministarstvo obrazovanja Srbije. Škole izdaju svoje diplome, koje koje ne priznaju obrazovne institucije i vlasti u Srbiji. Iako nastavnici zvanično ne primaju platu, nastava u osnovnim školama (što je obaveza, prema Zakonu Srbije) se u velikoj mjeri odvija u školskim zgradama, a troškove snose obrazovne institucije odnosno vlast. Srednjoškolska i fakultetska nastava se odvija u privatnim kućama i objektima.

202. Srbijanski ministar obrazovanja je izjavio osoblju Specijalnog izvjestitelja da je nastava na albanskom jeziku omogućena na državnom nivou, te da Ustav Srbije i Zakon o obrazovanju daju nacionalnim manjinama pravo na školovanje na njihovim jezicima. Ministar je naglasio da su nastavnici odbili prihvatiti nastavne planove iz Beograda. U junu 1990. godine sva nacionalne manjine su bile pozvane da predlože svoje nastavne planove, sa specifičnim kulturološkim predmetima, koji bi bili uključeni u "osnovni" srbijanski nastavni plan: književnost, istorija, primijenjena umjetnost i muzika. Manjine u Vojvodini su, na primjer, tako i učinile, ali Albanci nisu.

203. U martu 1993. godine je bivši rektor Univerziteta u Prištini, prof. Ejup Statovci, uhapšen i upućen na izdržavanje zatvorske kazne, jer je 1992. godine osuđen zbog pisma tadašnjem rektoru Univerziteta u kojem je tražio da se zgrade Univerziteta, "koje su silom oduzete", vrate albanskim nastavnicima i studentima. Specijalni izvjestitelj izražava svoju zabrinutost zbog sukoba koji se nastavlja na Univerzitetu u Prištini, što doprinosi održavanju postojećih tenzija.

204. Trenutna intelektualna klima se može ilustrirati mišljenjima koja su nedavno izrazili ministar obrazovanja i trenutni rektor Univerziteta u Prištini. Ministar je opisao obrazovanje kao "područje u kome država manifestuje svoj identitet" i kritikovao je Univerzitet u Prištini i nekadašnju Akademiju nauka Kosova, kakva je bila prije 1990. godine, kao "centre teoretskog i praktičnog separatizma". Rektor Univerziteta, prof. Radivoje Popović je, u govoru održanom u maju 1993. godine, na sljedeći način okarakterizirao promjene koje su se desile na Univerzitetu od 1990. godine: "Naš prvi zadatak je bio da odstranimo mržnju prema svemu što je srpsko, a koja se ovdje akumulirala decenijama... Ova tvornica zla, ustanovljena s osnovnim ciljem uništenja Srbije i srbijanskog imena ... je sada uništena zahvaljujući koordiniranim snagama vlade i osoblja Univerziteta... Krajnji cilj našeg Univerziteta je obnova srpske misli na Kosovu i Metohiji."

205. Tokom 1993. godine policija je ulazila u "paralelne" škole, ispitivala profesore i učenike i u nekoliko slučajeva prijetila upotrebom sile. 21. juna, promatrački tim CSCE-a u Peći je izvijestio da se "kampanja" protiv paralelenih škola poklapala sa krajem školske godine. Osam škola je pretraženo tražeći svjedočanstva izdata u ime Republike Kosovo. U Klini, policija je pretraživala škole, a zatim otišla u ured Lokalne demokrat-

ske lige Kosova (LDK), gdje je bio u toku sastanak kome je prisustvovao i jedan broj profesora. 12 prisutnih osoba je uhapšeno, osam je pretrpjelo udarce u glavu i ruke, a dvoje je pretrpilo teške tjelesne povrede dok su bili ispitivani o školskom sistemu. Slične policijske akcije su označile početak školske godine u septembru 1993. godine

D. Sandžak

206. U svom izvještaju od februara 1993. godine specijalni izvjestitelj je izrazio zabrinutost u vezi sa položajem muslimanske zajednice u području Sandžaka u Srbiji i Crnoj Gori i zabilježio stanovite poteškoće onih koji žive na granici sa Bosnom, u Pljevljima, Prijepolju, Bijelom Polju i u području Bukovice.

207. Nevladini izvori su zabilježili egzodus više od 3.000 Muslimana iz opštine Priboj između juna 1992. i februara 1993. godine, a kao uzroku su zabilježili "nekontrolisano prisustvo vojnih i paravojnih srpskih grupa iz Bosne" i njihove veze sa lokalnim vojnim grupama. Srpske neregularne formacije iz Bosne nastavile su prelaziti granicu Srbije i u prisustvu Jugoslovenske armije maltretirali Muslimane i oduzimali i uništavali njihovu imovinu.

Odvođenja

208. Specijalni izvjestitelj u svom izvještaju iz februara 1993. godine je zabilježio odvođenja 16 Muslimana iz Sjeverina u oktobru 1992. godine. Oni se su odvedeni dok su autobusom putovali na posao u Priboj na dijelu puta koji prolazi kroz bosansku teritoriju. Odvođenje je povezano sa planiranom razmjenom Srba koje su držale bosanske snage. Do razmjene nije došlo. Strahuje se da je svih 16 lica ubijeno u Višegradskoj banji.

209. Vojnici snaga bosanskih Srba odveli su 16. februara 1993. godine 12 članova jedne obitelji iz njihovih domova u selu Selište u Bukovici. Šest njih, svi preko 70 godina starosti, su kasnije oslobođeni iz mjesta Čajniče, dok je šest njih ostalo u zarobljeništvu, uključujući i dvoje djece ispod pet godina starosti. Latif Bungur koji je bio stariji od 90 godina, je preminuo, a njegovo tijelo je ostalo nepokopano ispred njegove kuće.

210. S voza Beograd-Bar (broj 671) na stanici Štrpci, koja se nalazi na bosanskoj teritoriji i pod kontrolom armije bosanskih Srba, 19. februara 1993. godine odvedeno je 19 Muslimana i jedan Hrvat. Grupa naoružanih muškaraca, u maskirnim uniformama s četničkim oznakama, provjeravala je identitet putnika i Muslimani su bili odvedeni u vojni kamion, a zatim odvezeni. Nije poznato gdje su odvedeni i prijavljeni su kao "nestali". Uspostavljena je Vladina komisija u Beogradu, ali nije podnijela izvještaj. Milan Lukić, prema izvještajima srpski paravojni komadant u Bosni, je nakratko uhapšen u vezi s kidnapovanjima. Skupština Crne Gore je 19. oktobra 1993. godine osnovala Komisiju za istragu.

211. Više od 800 Muslimana je bilo primorano da napusti svoje domove u području Bukovice, zbog nasilnog ponašanja pripadnika Jugoslovenske armije, armije bosanskih Srba u graničnom području sa Crnom Gorom.

212. U maju 1993. godine nevladina organizacija Fond za humanitarno pravo je izvještala o nastavku nasilja i maltretiranja muslimanskog stanovništva, ali je konstatovano i da je opšta situacija u Sanžaku mirnija.

E. Vojvodina

213. Došlo je do smanjenja prisilne migracije, ali su se nastavila maltretiranja pripadnika manjina u Vojvodini od strane radikalnih Srba. Od 1991. godine više od 145.000 izbjeglica i raseljenih osoba je došlo u to područje, uključujući Srbe iz Bosne, Krajine i Slavonije. Mnogi od njih sada napuštaju Vojvodinu na osnovu sporazuma jugoslavenske i hrvatske vlade iz septembra 1992. godine, koji je omogućavao "dobrovoljno i humanitarno preseljene" hrvatske populacije.

214. U martu 1993. godine, misija CSCE-a u Vojvodini prijavila je nastavak prijetnji i zastrašivanja protiv nesrpskog stanovništva od strane srpskih ekstremista s ciljem "zamjenjivanja" njih za srpske izbjeglice iz Bosne i Hrvatske. Radikalne srpske političke grupe poticale su telefonske prijetnje, pokušaje dizanja u zrak kuća i druge vidove zastrašivanja.

215. Međutim, nevladini izvori izvještavaju da su određene mjere poduzete od strane lokalne policije da se zaštite pripadnici manjina. Ističu situaciju u selu Hrtkovci, čija se populacija smanjila sa 2.899 (1.100 Hrvata, 550 Srba, 500 Mađara i 450 Jugoslovena) na 2.000 poslije 1991. godine. Do 1993. godine, 350 obitelji Hrvata su napustile područje, a sa sobom su povel i članove svojih obitelji koji su Srbi i Mađari. Zamijenile su ih srpske izbjeglice iz Hrvatske i Bosne. Samo 600 Hrvata i Mađara su ostali u selu. Prijetnje oružjem ili telefonom vršili su srpski ekstremisti povezani sa Srpkom radikalnom strankom. U domove 168 Hrvata koji su napustiti područje, nasilno su ušle srpske grupe koje su ih onda naselile srpskim izbjeglicama. Lokalna policija je činila napore da kontroliše nelegalna useljenja, ali su im otpor pružale radikalne srpske grupe. Policija nije spriječila pokušaj promjene imena sela Hrtkovci u "Srbislavci". Da bi se smanjile tenzije, neki srpski ekstremisti su raseljeni u druga područja.

F. Crna Gora

216. Crnogorske vlasti su kritikovale predhodni izvještaj Specijalnog izjvestitelja, jer nisu razlikovale situaciju u Crnoj Gori i Srbiji i stvoren je utisak da se ista kršenja dešavaju u obje republike.

217. Ustav Republike Crne Gore garantuje da "građani Crne Gore imaju pravo da se obrate međunarodnim institucijama da bi zaštitili svoju slobodu i prava zagarantovana Ustavom" (član 44.). Nadalje, član 72(2) pruža isto pravo "članovima nacionalnih i etničkih grupa". Ipak, prijedlog opozicione stranke da Crna Gora treba ratifikovati Neobavezni protokol Međunarodnog ugovora o civilnim i političkim pravima odbijala Skupština, navodno zbog činjenice da je Republika Crna Gora federalna sastavnica

Savezne Republike Jugoslavije i prema tome nema pravo ratifikovati taj sporazum. Međutim, član 7 Ustava Savezne Republike Jugoslavije omogućava "da u okviru svojih ovlasti svaka republika članica može zaključiti međunarodni ugovor, ali ne na štetu Savezne Republike Jugoslavije ili bilo koje od republika članica".

218. Zaštita historijskog i kulturnog identita Crne Gore je glavna tema stanovnika Crne Gore. U skladu s tim, na godišnjicu rođenja pjesnika Njegoša koja je obilježena u Beogradu, a onda na Cetinju u oktobru 1993. godine dio publike je reagovao na tvrdnju da je on bio srpski pjesnik i uvrijedio predsjednika Crne Gore koji je prisustvovao proslavi na Cetinju. To je bilo popraćeno snažnom reakcijom policije. Kafići i stanovi su pretraženi. Dvadesetčetvero ljudi je uhapšeno i četvero je bilo zadržano. Krivične prijave su pokrenute protiv 24 osobe. Prema advokatu odbrane, kiminalistička obrada je više puta bila ometana: jedna osoba je nezakonito zadržana dva dana bez naloga o zatvaranju. Nadalje, istražni sudija nije obavijestio advokata odbrane o datumu i vremenu saslušanja optuženih, nakon što su im izrekli optužbe, ili o datumu i vremenu saslušanja svjedoka. Konačno, odluka da se podignu optužbe je donesena prije nego što je istraga pokazala rezultate.

219. Osoblje Specijalnog izvjestitelja je obaviješteno o neuspješnom pokušaju osnivanja nezavine televizijske i radio stanice. Pokušaji su propali u septembru 1993. godine nakon oduzimanja dozvole koju im je predhodno odobrila od strane vlast.

220. Republika Crna Gora i dalje ima otvorene granice za izbjeglice. U Crnoj Gori se nalazi 60.000 registriranih izbjeglica, većinom Muslimana i Srba. Izbjeglice su imale status "raseljenih osoba" i jednak pristup zdravstvenoj zaštiti i socijalnoj pomoći. Za razliku od Srbije izbjeglice nisu mogle raditi.

221. Početkom oktobra 1993. godine, lokalni novinari su izvijestili da je oštećena džamija u blizini Bara. Počinitelji nisu pronađeni.

Humanitarna situacija

222. Do septembra 1993. godine, inflacija je dosegla zvaničnu mjesečnu stopu od 1.860%, sa godišnjom stopom od 363 kvadrilijuna (363.000.000.000.000.000%) prema procjeni londoskog Economista. U augustu i septembru, jugoslavenski dinar je gubio na vrijednosti iz sata u sat. Dok je stopa inflacije utjecala na sve slojeve društva, najviše je pogodila starije, bolesne, djecu i one bez pristupa materijalnoj pomoći i vanjskoj finansijskoj podršci ("stabilna" valuta).

223. Ured Svjetske zdravstvene organizacije u Beogradu opisao je zdravstvenu situaciju kao "katastrofalnu". U Srbiji i Crnoj Gori je nestašica osnovnih medicinskih potrepština. Rasprostranjeno crno tržište i rastući, sve uspješniji privatni sektor ne pomažu ugroženim slojevima društva. Opšta stopa mortaliteta je porasla za 10 do 20 posto u posljednje dvije godine. Samoubistva starijih osoba su porasla četiri puta. Broj oboljelih od tuberkuloze, kao indikatora loših higijenskih navika, pothranjenosti i prenapučenosti

se povećao četiri puta. Povratak bolesti, kao i slučajevi novih infekcija su zabilježani naročito među izbjegličkom populacijom. Povećao se broj smrtnih slučajeva među mentalno oboljelim. Uzroci srmti su samoubistvo, izloženost hladnoći i bolesti. Javni zdravstveni sistem je bankrotirao. Pacijenti moraju sami donositi medicinski materijal, zavoje, kao i lijekove. Za mnoge, to je nemoguće. Očekuje se da će se situacija drastično pogoršati tokom zime, naročito za najviše ugrožene - starije i jako mlade. Većina stanova u Beogradu je povezana na sistem daljinskog grijanja i mnogi stanovi nemaju mogućnost posebnog grijanja; u oktobru 1993. godine donesena je odluka da se za vrijeme zimskih mjeseci temperature u stanovima drži na 5°C.

224. Uzimajući u obzir ovu situaciju, postalo je očigledno da je međunarodna humanitarna pomoć neophodna Saveznoj Republici Jugoslaviji. Lijekovi, hrana i osnovna humanitarna pomoć su izuzeti iz sankcija koje je Jugoslaviji uvelo Vijeće sigurnosti u maju 1992. godine. U razgovorima s međunarodnim humanitarnim organizacijama u Beogradu, kao i sa jugoslovenskim vlastima, medicinskim osobljem, osoblje Specijalnog izvijestitelja je obaviješteno o teškoćama sa kojima se suočavaju međunarodne organizacije i nevladine organizacije pri transportovanju lijekova i hrane.

225. Prema upustvima Komiteta za sankcije (S/AC.27/1993/CRP.3/Rev.2), od aprila 1993. godine, Komitet može razmatrati komunikacije međuvladinih humanitarnih organizacija i zemalja članica. Kad jugoslovenske vlasti žele uvesti humanitarnu pomoć, prekomorski proizvođač mora se preko svoje vlade obratiti Komitetu za sankcije. Komitet je kontaktiran mnogo puta, oko 1.000 puta sedmično. Zastoji se dešavaju kako na nacionalnom nivou tako i po primitku od strane Komiteta. I UNHCR i WHO su obavijestili Specijalnog izvijestitelja da na njihov rad ozbiljno utiču proceduralni zastoji u Komitetu za sankcije. Čak i za one organizacije koje su poznate Komitetu i koje su upoznate sa procedurom suočavaju se sa dvomjesečnim zastojima. U slučaju nekih unutarvladinih organizacija i njihovih partnerskih nevladinih organizacija, poduzeti su koraci ka rješenju problema. U slučaju individualnih nevladinih organizacija zastoji su obično duži i mogu rezultirati istekom roka trajanja lijekova ili njihovim slanjem negdje drugo. Osoblje Specijalnog izvijestitelja je obaviješteno da je značajna nevladina pomoć izgubljena zato što je procedura obeshrabrila manje donatore.

226. Svu medicinsku i humanitarnu pomoć namijenjenu muslimanskim područjima Bosne morao je odobriti Komitet za sankcije, zbog toga što prelazi teritorij Jugoslavije. I UNHCR i WHO iznijeli su primjer ekstremnog kašnjenja pošiljke sa opremom neophodnom hirurzima u srebreničkoj bolnici, koja je pod vatrom. Pošiljka je uključivala pancirne prsluke za doktore. Zahjev upućen u junu 1993. godine, razmatrao je Komitet za sankcije, zatim je sredinom oktobra vraćen članici koja ga je podnijela, četiri mjeseca kasnije nije još bio riješen.

IV. ZAKLJUČCI

Bosna i Hercegovina

227. Početak zime ukazivao je humanitarnu katastrofu ogromnih razmjera. Niti jedan narod u Bosni i Hercegovini ne može biti pošteđen ove tragedije – glad i zima ne prepoznaju nacionalne i društvene razlike. U skladu s tim, Specijalni izvjestitelj osuđuje sve aktivnosti koje blokiraju, mješaju se ili usporavaju raspodjelu svih oblika humanitarne pomoći. On takođe zahtijeva od međunarodne zajednice da velikodušno odgovori potrebama Bosne i Hercegovine pruživši neophodnu humanitarnu pomoć u zahtijevanim količinama i oblicima. Specijalni izvjestitelj mora ponovo naglasiti da će ljudi umrijeti bez međunarodne humanitarne podrške.

228. Specijalni izvjestitelj je već naglasio da produženje sukoba u Bosni i Hercegovini vodi ka počinjenju zvjerstava na svim stranama i proganjanjem osoba svih nacionalnih pripadnosti. On je jako tužan što je došlo do ove situacije i potpuno osuđuje svako kršenje ljudskih prava i humanitarnog prava. Nadalje, iako potpuno uviđa patnje svih ljudi, mora ponovo ukazati na ogromne razmjere izvršenja "etničkog čišćenja" onih muslimanskog porijekla. Podsjeća svijet da je muslimanska zajednica u Bosni i Hercegovini suočena sa uništenjem.

229. Specijalni izvjestitelj osuđuje nastavak izvršenja zločina silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja.

230. Specijalni izvjestitelj ponavlja svoju uvjerenje da oni koji su prekršili ljudska prava i humanitarno pravo moraju biti proglašeni odgovornim i kažnjeni. On očekuje da će međunarodna zajednica uraditi sve što je neophodno da osigura da Međunarodni tribunal provede krivični postupak protiv onih koji su prekršili humanitarno pravo u bivšoj Jugoslaviji, te da će se ciljevi postići brzo i efektivno.

Hrvatska

231. Osim pisma od 1. oktobra 1993. godine, Specijalni izvjestitelj je još jednom zatražio od hrvatskih vlasti da osiguraju da oni koji su odgovorni za kršenja ljudskih prava i standarda humanitarnog prava u akciji Medački džep budu kažnjeni i da se poduzmu koraci ka sprečavanju sličnih incidenata u budućnosti.

232. Specijalni izvjestitelj izražava svoju zabrinutost zbog nastavljanja diskriminacijske politike prema Srbima nastanjenim u Hrvatskoj, naročito u pogledu neselektivnih zatvaranja, prava na pravično suđenje, državljanstvo, nezakonita izbacivanja i uništavanje imovine.

233. Specijalni izvjestitelj je također duboko zabrinut povećanjem netrpeljivosti i diskriminacije Muslimana u Hrvatskoj i nada se da će u ovom pogledu odgovorni vladini organi poduzeti neophodne mjere da bi se poštovali standardi međunarodnih ljudskih prava.

234. Specijalni izvjestitelj je zabrinut doprinosom medija sveopćoj klimi međuvjerske netrpeljivosti kroz pogrešna informiranja, indoktrinaciju i zahtijeva da vlada poduzme neophodne korake da smiri situaciju.

235. Specijalni izvjestitelj zahtijeva da se pri pokazivanju neprijateljstva, zaraćene snage prema UNPA suzdrže od daljeg granatiranja civilnih objekata.

236. U područjima pod kontrolom takozvane "Republike Srpske Krajine", Specijalni izvjestitelj je duboko zabrinut militarizacijom stanovništva, padom vladavine prava i nedostatkom uslova za povratkom raseljenih lica i njihove imovine.

Savezna Republika Jugoslavija

237. Specijalni izvjestitelj izražava zabrinutost izražavanjem vjerske mržnje u javnosti i medijima. Na ovaj način se kreira klima u kojoj su činovi diskriminacije podržavani i dozvoljeni. Dok jugoslovenski zakon zabranjuje poticanje rasne ili vjerske mržnje, on se ne poštuje, drugi efikasniji načini su neophodni da bi spriječili veličanje diskriminacije od strane vlasti i javnih institucija. U ovom kontekstu posebnu pažnju treba posvetiti razvoju nezavisne, demokratski orijentisane komunikacije medija, a naročito elektronskih medija.

238. Specijalni izvjestitelj izražava žaljenje zbog odluke federalnih vlasti da se ne dozvoli produženje mandata misije za ljudska prava CSCE-a u Sandžaku, Kosovu i Vojvodini. Misija je igrala važnu i konstruktivnu ulogu u smirivanju tenzija i mogućih sukoba, naročito na Kosovu. Također su predstavljali važan izvor nepristrasnih i tačnih informacija o stanju ljudskih prava.

239. Zloupotreba vlasti i pretjerane upotrebe sile kod srbijanske policije spomenuta je u ovom izvještaju. Specijalni izvjestitelj vjeruje da jugoslovenske i srpske vlasti trebaju izvršiti reviziju zakona i omogućiti pravnu pomoć licima odmah nakon hapšenja, zatim bi trebali istrage vršiti nepristrasno i efektivno u svim slučajevima za koje se sumnja da je došlo do zloupotrebe i pretjerane upotrebe sile, pa bi stoga trebalo kazniti počinitelje.

240. Specijalni izvjestitelj shvaća da se na teritoriji Jugoslavije nalazi veliki broj izbjeglica i da one imaju potpun pristup socijalnoj i zdravstvenoj pomoći, on vjeruje da bi srbijanske vlasti trebale obnoviti glavnu slabost u ovoj proceduri. Trebale bi povući iz upotrebe upustva iz maja 1993. godine odnosno ne bi trebali dozvoliti da se kao izbjeglice registruju vojno sposobni muškarci iz onih dijelova Bosne i Hrvatske koji su označeni kao "sigurne opštine": bez registracije ne mogu koristiti državne fondove socijalnog i zdravstvenog osiguranja.

241. Specijalni izvjestitelj navodi izvještaje o smrti Albanaca koja je nastala kao rezultat povreda zadobijenih tokom policijskog pritvora na Kosovu. Skreće pažnju srbijanskim vlastima na njihovu dužnost da na osnovu međunarodnog zakona sprovedu detaljne i nepristrasne istrage sa ciljem da se identifikuju i kazne počinitelji. Specijalni izvjestitelj zaključuje da policija na Kosovu redovno maltretira one koji su uhapšeni iz politi-

čkih razloga. U drugim područjima djelovanja, tokom traženja naoružanja za koje ne postoji dozvola, policija koristi pretjeranu silu.

242. Prisutna je ozbiljna zloupotreba policijske sile od maltretiranjima i čak fizičkim napadima na Albance angažovane na ostvarivanju prava na polju obrazovanja, politike i trgovine.

243. Specijalni izvjestitelj je razmatrao trenutnu situaciju u kojoj albanska djeca i studenti pohađaju "paralelne" škole i fakultete izvan srbijanskog državnog sistema čije ispite ne priznaje srbijansko Ministarstvo obrazovanja. Specijalni izvjestitelj vjeruje da bi srbijanske vlasti trebale priznati godine školovanja u ovim institucijama i na taj način izbjeći marginalizaciju generacija albanskih studenta.

244. Specijalni izvjestitelj uviđa potrebu za lijekovima i humanitarnom pomoći za ugrožene grupacije unutar Jugoslavije. Moraju se pronaći načini da se osigura da lijekovi i ostale stvari izuzete iz sankcija dođu do ugroženih grupacija prije zime. Specijalni izvjestitelj takođe navodi da je bez odgađanja neophodno izvršiti reviziju procedura Komiteta za sankcije.